

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และวิถีคิดของประมงบ้านท่าตะเภา จังหวัดตราด ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาเสนอโดยแยกประเด็นดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
2. เอกสารที่เกี่ยวกับวิถีคิด
3. เอกสารที่เกี่ยวกับทฤษฎีสังสรรค์สัญลักษณ์
4. เอกสารที่เกี่ยวกับบ้านท่าตะเภา ตำบลหนองเสม็ด จังหวัดตราด
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

คำว่า “การเรียนรู้ (Learning)” มีขอบเขตที่ครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ การเรียนรู้ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)” ซึ่งหมายถึงการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้ (Learning Outcome)” ซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสาระต่าง ๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งความรู้สึหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการเรียนรู้มีลักษณะเป็นทั้งผลลัพธ์อันเป็นเป้าหมายปลายทาง (Ends) และวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมาย (Means) ซึ่งลักษณะทั้งสองเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันและส่งผลกระทบต่อกัน หากบุคคลมีกระบวนการแสวงหาความรู้ที่ดีมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับตน บุคคลนั้นก็ย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความรู้ความเข้าใจในสาระหรือกระบวนการต่าง ๆ ได้อย่างกระจ่างต้องแท้และลึกซึ้ง เกิดความรู้สึหรือเจตคติไปในทางที่เหมาะสมและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการกระทำหรือพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ (ทิสนา แจมมณี, 2545)

กระบวนการเรียนรู้ ของผู้เรียนจัดว่าสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา เป้าหมายทางการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยแนวคิดที่มุ่งเน้นในเรื่องของการสอนให้คิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น ขณะที่เป้าหมายสูงสุดประการหนึ่งของการจัดการศึกษาคือ ผู้เรียนสามารถถ่ายทอดความรู้ที่เรียนไปใช้ในชีวิตจริงได้ การพัฒนาคนในศตวรรษหน้าแกนหลักใน

การพัฒนาคน จะอาศัยเทคโนโลยีและการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่มีทั่วโลกพัฒนาศักยภาพและการลงทุนในเด็ก โดยปรับเปลี่ยนแนวทางและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ จากแนวทางและวิธีการแบบสั่งสอนมาเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ นำกระบวนการเรียนรู้ที่เด็ก ๆ มีในการใช้คอมพิวเตอร์ มาเป็นแนวทางการเรียนรู้แบบใหม่

กระบวนการเรียนรู้

ความสามารถในการเรียนรู้ เป็นส่วนหนึ่งของระบบที่เราจะถือว่ามีปัญหา สิ่งใดที่มีปัญหาหรือชาญฉลาด ต้องสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม อาจอาศัยประสบการณ์ สถานะภาพปัจจุบัน และกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใน สำหรับสาขาทางด้านปัญญาประดิษฐ์ เราแบ่งกระบวนการเรียนรู้ออกเป็นสามลักษณะคือ

1. การเรียนรู้ โดยใช้สัญลักษณ์ Symbol-Based View Learning
2. การเรียนรู้ โดยใช้การเชื่อมโยงภายใน Connectionist View Learning
3. การเรียนรู้ โดยใช้หลักการทางวิวัฒนาการ Evolutionary View Learning

Feigenbaum and McCorduck (1983) เรียกปัญหาการเรียนรู้ที่ใช้กับ Expert System ว่าเป็น Knowledge Engineering Bottleneck ซึ่งปัญหาคอขวดนี้คือ ปัญหาค่าใช้จ่ายและความลำบากในการสร้าง Expert System โดยใช้วิธีการเรียกใช้ความรู้หรือข้อมูลในแบบเก่า ๆ วิธีทางแก้ปัญหา คือ โปรแกรมควรเริ่มทำงานจาก องค์ความรู้ขนาดเล็ก และเรียนรู้จากตัวอย่าง (Example) หรือการแนะนำจากสิ่งที่มีปัญหาราบปัญหานั้นหรือจากการสำรวจวิเคราะห์ภายในข้อจำกัดของตนเอง Herbert Simon นิยาม กระบวนการเรียนรู้ว่าคือ การปรับเปลี่ยนทุกอย่างในระบบ เพื่อให้ตนเองสามารถปฏิบัติงานได้ดีขึ้น ในครั้งต่อ ๆ ไป ในงานที่ทำซ้ำ หรืองานที่ทำคล้ายกับงานนี้ (Any Change in a System That Allows It to Perform Better the Second Time on Repetition of the Same Task or on Another Task Drawn From the Same Population. (Simon, 1983)

จากนิยามนี้ เราสามารถตีความกระบวนการเรียนรู้ของ Simon ได้ว่า

1. Simon สนใจการเรียนรู้จากตัวอย่าง
2. กระบวนการเรียนรู้ เกี่ยวพันถึงการขยายความหมายจากตัวอย่างที่พบ โดยที่

กระบวนการเรียนรู้นอกจากจะเรียนรู้จากตัวอย่างปัจจุบัน แต่ต้องสามารถนำไปใช้กับตัวอย่างที่มีลักษณะเดียวกันได้

3. เพราะว่าข้อมูลที่ต้องพบมีมาก การเรียนรู้จะเกิดขึ้นกับข้อมูลเพียงเล็วหนึ่งของข้อมูลทั้งหมด จากประสบการณ์ที่ได้เพียงเล็กน้อย เราจำเป็นต้องขยายความรู้เพื่อให้ครอบคลุมตัวอย่างที่ไม่ได้พบ ซึ่งเราจะเรียกการเรียนรู้ประเภทนี้ว่า Induction

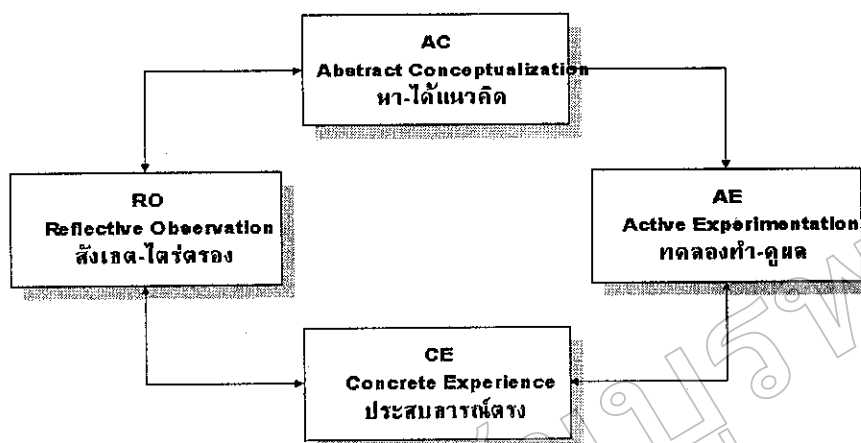
4. โปรแกรมที่สามารถเรียนรู้ได้อาจต้องใช้ Heuristic โดยกระบวนการเรียนรู้จะต้อง

เลือกลักษณะหนึ่งของการเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์ เพื่อให้ได้การใช้งานที่มีประสิทธิภาพสูงสุด กับตัวอย่างอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้พบ เราเรียกการเลือกนี้ว่า Inductive Bias

แม้ว่ากระบวนการเรียนรู้จะเน้นว่า การทำงานซ้ำจะดีขึ้น แต่การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจริงอาจไม่ทำให้ดีขึ้นอย่างที่ต้องการ การป้องกันไม่ให้เกิด หรือการตรวจจับ ว่ากระบวนการเรียนรู้ทำให้ระบบแอ่งก็เป็นส่วนหนึ่งในงานวิจัยทาง Machine Learning เราทราบว่ากระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับตัวผู้เรียน แต่การเปลี่ยนแปลงนั้น หรือวิธีที่ดีที่สุดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นปัญหา ที่ยาก วิธีการหนึ่งที่ใช้กันคือ มองกระบวนการเรียนรู้ว่าคือการดึงข้อมูลออกจาก องค์ความรู้ใหญ่ โดยการอาศัยประสบการณ์จากตัวอย่างที่พบ ตัวเรียนรู้ ทำการสร้างหรือปรับเปลี่ยนนิยามในรูปแบบของ Formal Language เช่น ตรรกศาสตร์ Logic และเก็บความรู้นี้ไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคต กระบวนการเรียนรู้ในลักษณะแรก (Symbolic Based Systems) จะใช้หลักการนี้ ในทางตรงกันข้าม กระบวนการเรียนรู้อาจไม่เกิดจากการสร้างประโยค ในเชิงของ Formal Language แต่เกิดการเรียนรู้ในลักษณะเดียวกับ สิ่งมีชีวิตซึ่งประกอบไปด้วยเซลล์ประสาท เชื่อมโยงกัน Neural Networks เป็นระบบการเรียนรู้ที่เลียนแบบเซลล์ประสาทของสิ่งมีชีวิต องค์ความรู้จะถูกแอบไว้ภายในการเชื่อมโยงเหล่านี้ แทนที่เราจะสร้างความรู้ในลักษณะชัดเจน เราจะเรียนรู้โดยการปรับแต่งค่าภายในของการเชื่อมโยง เหล่านี้ Neural Network ไม่ใช้การเรียนรู้ โดยการเติมประโยคหรือข้อความ แต่เรียนรู้โดยการปรับแต่งค่าภายในเพื่อให้สามารถปรับปรุงให้เข้ากับ สภาพภายนอก กับการเรียนรู้อีกแบบคือ การอาศัยหลักการวิวัฒนาการ ตัวอย่างหนึ่งให้เห็นได้ชัดคือ มนุษย์ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมจะนำโลกให้มุ่งไปสู่ จุดสมดุล กระบวนการเรียนรู้จะเป็นการเรียนรู้โดยใช้การปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม Machine Learning เป็นสาขาหนึ่งทางปัญญาประดิษฐ์ที่มีงานวิจัยใหม่ ๆ ออกมามากมายทั้ง ขั้นตอนวิธีต่าง ๆ และหลักการ ในการแก้ปัญหาแต่ละแบบ ขั้นตอนวิธีที่เกิดขึ้นจะแตกต่างกันไปตาม ข้อมูลที่ใช้ในการเรียนรู้ (Training Data) กลยุทธ์การเรียนรู้ (Learning Strategy) และภาษาที่ใช้แทนองค์ความรู้ (Knowledge Representation Language) อย่างไรก็ตามวิธีการเรียนรู้แบบนี้จะใช้การค้น ในปริภูมิขององค์ความรู้ เพื่อหา ข้อสรุปทั่วไปที่ยอมรับได้ กระบวนการเรียนรู้ประเภทนี้จะเป็นพวก Symbol-Based Learning System (กรุง สีนอภิรมย์สราญ, 2548)

กระบวนการในการเรียนรู้ขององค์การ

คอลฟ์ (Kolb, 1991) ได้สรุปกระบวนการในการเรียนรู้ขององค์การไว้เป็น “วงจรการเรียนรู้” (Learning Loop) ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ซึ่งไม่จำเป็นต้องเรียงกันเป็นลำดับ ดังนี้

ภาพที่ 3 วงจรการเรียนรู้

1. การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง CE (Concrete Experience) คือ การเรียนรู้ที่ได้มาจากการได้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง เช่น การเรียนรู้ถึงบรรยากาศของภูกระดึงว่าเป็นอย่างไร ก็ต้องอาศัยประสบการณ์ตรงจึงจะเรียนรู้ได้ดีที่สุด หรือการเรียนรู้ที่จะว่ายน้ำ จักรยาน ก็ต้องอาศัยประสบการณ์ตรง เช่น ผู้ที่เคยมีเจ้านายที่ชอบดูค่าเป็นประจำ ก็มักจะเชื่อมโยงเอาความรู้สึกที่ไม่ดีจากประสบการณ์ที่ได้จากเจ้านายคนก่อนมาใช้กับเจ้านายคนอื่น ๆ ในอนาคตด้วย องค์การก็สามารถเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ตรงเช่นกัน กล่าวคือ องค์การที่เคยมีประสบการณ์ในการผลิตสินค้า หรือบริการใด หรือดำเนินการในตลาดใดมา ๆ ก็มักจะได้บทเรียน ข้อคิด หรือข้อปฏิบัติจากประสบการณ์นั้น ๆ มาก เช่น หน่วยราชการที่มักมีความเชี่ยวชาญในระเบียบกฎหมายที่ตนมีประสบการณ์เป็นผู้บังคับใช้ที่ละเอียดถี่ถ้วนจนแทบไม่มีใครที่เข้าใจได้ เช่นเดียวกับที่พนักงานธนาคารสามารถแยกธนบัตรปลอมออกจากธนบัตรจริงได้เพียงอาศัยปลายนิ้วสัมผัส เป็นต้น

2. การเรียนรู้จากการสังเกตและไตร่ตรอง RO (Reflective Observation) ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกตจากกรณีตัวอย่างที่ผู้อื่น แล้วนำมาคิดใคร่ครวญไตร่ตรอง ตั้งข้อสังเกต ซึ่งมักทำให้ได้ความคิด บทเรียนหรือตัวแบบที่จะสามารถนำไปปฏิบัติต่อไปได้ในอนาคต ตัวอย่างเช่น การส่งคนไปดูงานตามที่ต่าง ๆ เพื่อที่จะเรียนรู้ และนำมาเลียนแบบ ดัดแปลงใช้ หรือการสร้างต้นแบบอ้างอิง (Benchmarking) ซึ่งเป็นการสรุปลักษณะที่ดีของต้นแบบ เพื่อที่องค์กรจะได้นำมาเป็นเป้าหมายในการดำเนินการให้ได้ผลเช่นเดียวกับองค์กรต้นแบบ

3. การเรียนรู้โดยการหาและได้มาซึ่งแนวคิดเชิงนามธรรม AC (Abstract Conceptualization) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น การเรียนรู้ภาษา สัญลักษณ์ หลักการ ปรัชญา หรือแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งอาจได้มาโดยการค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ จาก

ตำรา โทรทัศน์และ Internet ฯลฯ หรืออาจได้มาด้วยการค้นคิดด้วยตนเอง เช่นที่ เซอร์ ไอแซค นิวตัน สามารถคิดกฎแห่งแรงโน้มถ่วง หลังจากที่ถูกลูกแอปเปิ้ลหล่นลงมาจากบนศีรษะ เป็นต้น ซึ่งองค์การหลายแห่งสามารถพัฒนาก้าวหน้าไปด้วยการเรียนรู้โดยการคิดเชิงนามธรรมนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งมักจะเป็นองค์การที่เป็นผู้บุกเบิกสร้างสิ่งใหม่ๆ เช่น องค์การ NASA มหาวิทยาลัยต่าง ๆ และบริษัทไมโครซอฟท์ เป็นต้น ความสามารถในการเรียนรู้โดยการคิดเชิงนามธรรม จึงเป็นความสามารถที่สำคัญประการหนึ่งขององค์การที่เรียนรู้ เพราะการคิดในเชิงนามธรรมจะทำให้สามารถคิดไปถึงสิ่งที่ยังไม่เป็นรูปธรรม หรือยังเป็นไปไม่ได้ และหากองค์การใดสามารถทำสิ่งที่คนทั่วไปเชื่อว่าเป็นไปไม่ได้ ให้เป็นไปได้ในทางปฏิบัติขึ้นมา องค์การนั้นก็จะกลายเป็นผู้นำทันที ดังนั้นจึงมีเครื่องมือทางการบริหารที่ใช้สำหรับช่วยของค์การในการคิดในเชิงนามธรรมอยู่มากมาย เช่น เทคนิคด้านการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เช่น Simulation, Network Analysis, Decision Tree และ Linear Programming เป็นต้น หรือเทคนิคการวางแผนต่าง ๆ เช่น การวางแผนเชิงกลยุทธ์ และการวางแผนโครงการแบบเหตุผลสัมพันธ์ (Logical Framework) ก็ล้วนเป็นเครื่องมือสำหรับช่วยให้องค์การสามารถจัดเรียงความคิดต่างๆ ให้เป็นระบบระเบียบ เป็นแนวคิดที่ชัดเจน สำหรับที่จะนำไปเผยแพร่และปฏิบัติต่อไป

4. การเรียนรู้โดยการทดลองทำและดูผล AE (Active Experimentation) ซึ่งเป็น การเรียนรู้โดยการทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยทำ และเรียนรู้จากผลของการทำสิ่งนั้นในลักษณะของการลองผิดลองถูก ซึ่ง Tom Peter และ Robert Waterman ได้สรุปไว้ใน In Search for Excellence ว่าเป็นลักษณะดีเด่นขององค์การที่เป็นเลิศ เช่น McDonald's ซึ่งมักจะทดลองรูปแบบของร้าน และรายการอาหารอยู่บ่อย ๆ หรือ 3M ที่มักทดลองสินค้ารูปแบบใหม่ ๆ โดยการทำทีละน้อย ขยายทีละน้อย แล้วค่อยเพิ่มขึ้นทีหลัง เป็นต้น ข้อสำคัญก็คือ การทดลองทำนั้นต้องถือเป็นการส่งเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ คือ หากได้พยายามทดลองทำแล้ว แต่ผลออกมากลับเป็นความล้มเหลวก็ควรจะถือว่าเป็นบทเรียน และไม่ควรดันทุรังทำต่อไปทั้ง ๆ ที่ไม่เห็นผลว่าสำเร็จหรือล้มเหลวเพียงใด ดังเช่นที่พบอยู่เสมอในโครงการนำร่อง (Pilot Project) ต่าง ๆ ในประเทศด้อยพัฒนาที่ลงทุนทำการทดลองแล้วแต่ก็ไม่ได้เรียนรู้ผลว่าควรหรือไม่ควรที่จะนำไปขยายผลต่อไป หรือไม่ก็ทดลองทำจนเห็นแล้วว่าไม่ได้ผล แต่ก็ยังคงทำตามแนวเดิมเพราะกลัวเสียหน้า เป็นต้น การเรียนรู้ขององค์การทั้งสี่ประการที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่า เป็นการคัดแปลงมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ ในวิชาจิตวิทยาโดย

1. การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงนั้น ก็คัดแปลงมาจาก การเรียนรู้โดยการเชื่อมโยงเงื่อนไขที่สิ่งเร้า (Classical Conditioning) ซึ่งมาจากการทดลองของ Pavlov นั่นเอง
2. การเรียนรู้จากการสังเกตใคร่ตรง และนำมาเลียนแบบ ก็คือ ทฤษฎีการเรียนรู้จาก

สังคม (Social Learning Theory)

3. การเรียนรู้โดยการหาและได้มาซึ่งแนวคิดเชิงนามธรรม ก็คือ การเรียนรู้เชิง

พุทธิปัญญา (Cognitive Learning)

4. ส่วนการเรียนรู้โดยการทดลองทำและดูผลนั้น ก็คือ การเรียนรู้โดยการวางเงื่อนไขที่ การกระทำ (Operant Conditioning) ซึ่งพัฒนามาจาก ทฤษฎีการเสริมแรง (Reinforcement Theory) ของ Skinner แต่เมื่อ Kolb นำการเรียนรู้ทั้ง 4 แบบมาจัดเรียงกันเป็นวงจรของการเรียนรู้ ก็ทำให้ สามารถเห็นถึงกระบวนการในการเรียนรู้ขององค์กรได้อย่างชัดเจน นั่นคือ

1. องค์กรสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ จากทั้ง 4 ทาง คือ จากประสบการณ์ตรง (CE) จากการสังเกตไตร่ตรองและเลียนแบบ (RO) จากการคิดเชิงนามธรรม (AC) และจากการทดลองทำ และดูผล (AE)

2. นอกจากนี้อองค์กรยังสามารถเรียนรู้อย่างต่อเนื่องกันทั้ง 4 วิธีให้เป็นวงจรได้ โดยอาจ เริ่มจากการที่องค์กรได้ดำเนินงานในระยะหนึ่งก็จะเริ่มมีประสบการณ์ (CE) และหากองค์กรลอง สังเกต และไตร่ตรองเพื่อศึกษาประสบการณ์นั้น (RO) ก็อาจจะนำไปสู่การได้มาซึ่งแนวคิด (AC) ที่ อาจแปลงไปเป็นแผนงาน โครงการ ที่จะนำไปทดลองปฏิบัติ (AE) และพิจารณาประเมินผลเพื่อที่จะ ได้เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience) หรือความรู้ใหม่ๆ ที่อาจเป็นประโยชน์ ต่อไปในอนาคต

3. องค์กรอาจเรียนรู้โดยผสมผสาน การเรียนรู้จากภายนอก และภายในองค์กรเข้า ด้วยกันก็ได้ เช่น เมื่อผู้บริหารอ่านหนังสือ หรือผ่านการสัมมนาแล้วได้แนวคิดใหม่ๆ (AC) มา จากภายนอก ก็อาจต้องทำให้แนวคิดนั้นชัดเจนขึ้นโดยการไปศึกษาดูงาน (RO) เพิ่มเติม แล้วจึงค่อย นำมาทดลองใช้กับองค์กรแล้วดูผล (AE) ว่าสำเร็จ หรือล้มเหลวเพียงใด และเพื่อให้มีประสบการณ์ ตรง (CE) ก่อน แล้วจึงค่อยประกาศใช้เป็นนโยบายสำหรับทั่วทั้งองค์กรต่อไป เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า ขั้นตอนของกระบวนการในการเรียนรู้ขององค์กรนั้น สามารถที่จะเป็นการเรียนรู้จากทั้งภายนอก และภายในองค์กรเองก็ได้ และยังสามารถสลับลำดับขั้นตอนกันไปมาได้ โดยไม่จำเป็นต้องเรียง ตามลำดับขั้นในวงจรเสมอไป

4. อย่างไรก็ตาม หากองค์กรใดเน้นที่จะเรียนรู้โดยอาศัยเพียงวิธีหนึ่งใดแต่อย่างเดียวกั ก็อาจก่อให้เกิดผลเสียได้ เช่น องค์กรที่มุ่งแต่การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง (CE) อย่าง เดียว ก็จะเป็นองค์กรที่ขาดความกล้าในการริเริ่มทดลองทำสิ่งใหม่ๆ และในโลกที่เปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว นั้น สิ่งที่เคยเป็นสิ่งที่ถูกต้องมาในประสบการณ์ในอดีต อาจกลายเป็นสิ่งที่ผิดไปแล้วก็ ได้ในปัจจุบัน หรือองค์กรที่ใช้แต่การสังเกตและเลียนแบบ (RO) จากผู้อื่นอย่างเดียว ก็จะพบว่า ตนเองเป็นได้เพียงแค่ผู้ตามเท่านั้น ส่วนองค์กรที่เรียนรู้ด้วยการคิดเชิงนามธรรม (AC) โดยไม่ได้

นำมาปฏิบัติ ก็เปรียบเสมือนคนที่ฝันเพื่อเพื่อเจอ โดยไม่ลงมือทำอะไรจริง ๆ จัง ๆ และองค์การที่มุ่งแต่การทดลองทำแบบลองผิดลองถูก (AE) แต่เพียงอย่างเดียว ก็อาจจะทำผิดพลาดซ้ำกับที่คนอื่นเขาเคยพลาดมาแล้ว เพราะขาดการศึกษาตัวอย่าง (RO) และขาดการคิดคาดการณ์ให้รอบคอบ (AC)

กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)

กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคลส่งผลให้ผู้เรียนมีวิธีการของตนเอง อันเกิดจากสภาวะแวดล้อม บุคลิกภาพ อารมณ์ และสังคมของแต่ละบุคคล สิ่งที่ผู้เรียนได้รับการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่องทั้งในห้องเรียนและในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการในการเรียนรู้ของตนเอง แบ่งได้ตามกลุ่มของผู้เรียนที่มีลักษณะและวิธีการที่เหมือนกันออกได้เป็นหลายแบบแนวคิดในเรื่องระดับของกระบวนการในการเรียนรู้ที่ แกรีก และล็อกฮาร์ท (Craik & Lockhart, 1972) ได้เสนอว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีหลายระดับ เราสามารถเรียนรู้และจำสิ่งต่าง ๆ ที่มีความหมายกับตัวเราได้ เพราะมีการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เรียนรู้ ความลึกของกระบวนการเรียนรู้เป็นความละเอียดของกระบวนการ การเรียนรู้แบบลึกจะทำให้เข้าใจได้ละเอียดและระลึกถึงข้อมูลต่าง ๆ ได้มาก แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างที่เรียนรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้แบบลึกเสมอไป เพราะในการเรียนรู้บางเรื่องก็มีความต้องการเพียงแค่ ความรู้ ความจำความเข้าใจและการนำไปใช้ ในขณะที่ขั้นการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินค่า ที่อยู่ในขั้นการเรียนรู้แบบลึก ก็อาจไม่มีความจำเป็น (Cox & Clark, 1998)

การเรียนรู้ (Learning)

ระพีพันธ์ ฉายวิมล (2548) ได้กล่าวไว้ว่าการเรียนรู้ (Learning) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือความรู้ของบุคคลต่อสถานการณ์หนึ่งที่เกิดจากการที่บุคคลมีประสบการณ์ทางตรงหรือทางอ้อมกับประสบการณ์นั้น โดยไม่รวมการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากวุฒิภาวะ หรือแนวโน้มของการสนองตอบของเผ่าพันธุ์

การเรียนรู้ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงความรู้หรือพฤติกรรมเนื่องจากประสบการณ์ ซึ่งโดยทั่วไปบุคคลจะมีความเข้าใจว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนในโรงเรียน โดยเฉพาะการเรียนวิชาการ หรือทักษะบางอย่าง เช่น ฟิสิกส์ ภาษาอังกฤษ เคมี หรือฟุตบอล แต่โดยสภาพความจริงแล้ว การเรียนรู้เกิดขึ้นในหลายสถานที่ไม่ได้จำกัดแต่เพียงในโรงเรียน เพราะบุคคลมีการเรียนรู้ตลอดเวลา เช่น เด็กเล็กเรียนรู้ในการใช้เท้าเตะ โหมบายที่แขวนอยู่เหนือแปลให้แกว่งไปมา วัยรุ่นเรียนรู้การร้องเพลงโปรด คนอายุวัยกลางคนเรียนรู้การควบคุมอาหารและรูปแบบการออกกำลังกายที่เหมาะสม บุคคลเรียนรู้การปรับปรุงการแต่งกายให้เหมาะสมกับตัวเองตามยุคสมัย เป็นต้น

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้รับประสบการณ์และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความรู้หรือพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจจะพึงประสงค์หรือไม่พึงประสงค์ก็ได้ ซึ่งคุณภาพของการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับประสบการณ์ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นกับสิ่งแวดล้อม ส่วนการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากวุฒิภาวะ เช่น การมีร่างกายสูงขึ้น หรือการที่สีเส้นผมเปลี่ยนสี การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเนื่องจากความเจ็บป่วย ความเหนื่อยหรือความหิว ไม่ใช้การเรียนรู้

นักจิตวิทยาปัญญานิยม (Cognitive Psychologist) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงความรู้โดยมีความเชื่อการเรียนรู้เป็น กระบวนการทางสมองภายในบุคคล (Internal Mental Activity) ไม่สามารถสังเกตได้โดยตรง และมีความสนใจศึกษาการเรียนรู้กิจกรรมทางสมองซึ่งไม่สามารถสังเกตได้โดยตรง (Unobservable Mental Activity) เช่น การคิด การจำ ความคิดสร้างสรรค์ การคิดแก้ปัญหา ส่วนนักจิตวิทยาพฤติกรรมนิยม (Behavior Psychologist) มีความคิดว่า การเรียนรู้ พิจารณาจากพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปและสามารถสังเกตตรวจสอบได้และให้ความสำคัญกับเหตุการณ์นอกตัวบุคคล เช่น John B. Watson ซึ่งเป็นนักพฤติกรรมนิยม เชื่อว่าความคิดความตั้งใจและกระบวนการทางสมองเป็นกระบวนการภายในบุคคลและเน้นการใช้คำทางจิต (Mental Term) ที่ไม่สามารถสังเกตได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์จึงไม่สามารถใช้ในการอธิบายการเรียนรู้ได้ การเรียนรู้ต้องสังเกตจากพฤติกรรมที่สังเกตได้เท่านั้น เป็นต้น

การเรียนรู้ เป็นกระบวนการและมีลักษณะโนมดิ (Concept) ทางจิตวิทยาที่สำคัญหลายประการคือ

1. พฤติกรรม หรือความรู้ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงใน 2 ลักษณะ คือ
 - 1.1 การเรียนรู้ที่เป็นความสามารถในการกระทำ (Known Ledge Acquisition)
 - 1.2 การแสดงพฤติกรรม (Performance) ที่สังเกตได้
2. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือความรู้มีลักษณะค่อนข้างถาวร
3. การมีประสบการณ์ซ้ำ
4. การมีประสบการณ์ทางตรงหรือทางอ้อม
5. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงของวุฒิภาวะ หรือการสนองตอบของเผ่าพันธุ์
6. การเรียนรู้เป็นกระบวนการ (Process)

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง พฤติกรรมการกระทำที่ดำเนินติดต่อกันจนเกิดการเปลี่ยนแปลงบรรลุลผล และกระบวนการเรียนรู้จะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการเรียนรู้

เงื่อนไขการเรียนรู้ที่สำคัญแยกได้ 2 ประเภท คือ เงื่อนไขภายในตัวผู้เรียน และเงื่อนไข

นอกตัวผู้เรียน

1. เงื่อนไขภายในตัวผู้เรียน คือ ความสามารถที่ผู้เรียนจะต้องมีก่อนเกิดการเรียนรู้ นั้น ๆ
2. เงื่อนไขภายนอกตัวผู้เรียน หมายถึง สภาพการณ์ สิ่งเร้าภายนอกตัวผู้เรียน เช่น
 - 2.1 ความติดต่อกันระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง
 - 2.2 การฝึกกระทำซ้ำ
 - 2.3 การให้การเสริมแรง เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของกาเบ่ โรเบิร์ต เอ็ม กาเบ่ (Robert M. Gagne) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ 8 ขั้นตอน คือ

1. การจูงใจ (Motivation Phase) ก่อนการเรียนรู้จะต้องมีการจูงใจให้ผู้เรียนอยากรู้ อยากเห็น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี
2. ความเข้าใจ (Acquisition Phase) ในการเรียนรู้ผู้เรียนจะต้องเข้าใจในบทเรียนจึงจะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ
3. การได้รับ (Acquisition Phase) เมื่อผู้เรียนเกิดความเข้าใจในบทเรียน จะก่อให้เกิดการได้รับความรู้เพื่อเก็บไว้หรือจดจำบทเรียนไว้ต่อไป
4. การเก็บไว้ (Retention Phase) หลังจากที่ผู้เรียนได้รับความรู้ก็จะเก็บความรู้เหล่านั้นไว้ตามสมรรถภาพการจำของบุคคล
5. การระลึกได้ (Recall Phase) เมื่อผู้เรียนเก็บความรู้ไว้ก็จะถูกนำมาใช้ในโอกาสต่าง ๆ เท่าที่จะระลึกได้
6. ความคล้ายคลึง (Generalization Phase) ผู้เรียนจะนำสิ่งที่ระลึกได้ไปใช้ และเมื่อพบกับสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่คล้ายคลึงกันจะนำความรู้ดังกล่าวไปสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในความรู้ใหม่ที่คล้ายคลึงกัน
7. ความสามารถในการปฏิบัติ (Performance Phase) หลังจากที่ได้เรียนรู้ไปแล้วผู้เรียนต้องนำความรู้ที่เรียนรู้ไปแล้วนั้นไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
8. การป้อนกลับ (Feedback Phase) เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ ว่าผู้เรียนเรียนรู้ได้ถูกต้องเพียงใด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทเรียนหรือไม่ จะได้นำข้อมูลไปปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่อไป

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ เจอโรม บรูเนอร์ (Jerome Bruner) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่าประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การรับความรู้ (Acquisition) เป็นขั้นของการรับความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้จากการเรียนรู้
2. การแปลงรูปของความรู้ (Transformation) เป็นขั้นของการแปลงรูปความรู้ที่ได้รับมา

ให้สัมพันธ์กับประสบการณ์เดิม หรือเหตุการณ์ปัจจุบัน

3. การประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนของการประเมินผลว่าสิ่งที่ได้รับมาเป็นความรู้ใหม่ เมื่อผ่านขั้นตอนการแปลงรูปของความรู้แล้วว่าดีหรือไม่ หรือทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ก้าวหน้าขึ้นเพียงใด

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของเบนจามิน เอส. บลูม (Benjamin S. Bloom) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ามี 6 ขั้นตอนดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หลังจากที่ได้เรียนรู้ไปแล้วจะเกิดเป็นความรู้ติดตัวผู้เรียน โดยวัดได้จากการจำได้หรือท่องจำได้ เป็นต้น

2. ความเข้าใจ (Comprehension) ต่อจากขั้นที่ 1 บุคคลจะแปลความหมายหรืออธิบายสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้วในขั้นที่ 1 เกิดความเข้าใจขึ้น

3. การนำไปใช้ (Application) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้มีความรู้ความเข้าใจแล้วจะสามารถนำความรู้และความเข้าใจไปใช้ได้ เช่น เรียนรู้การหาพื้นที่ของรูปสี่เหลี่ยม ใช้สูตรคำนวณกว้างคูณด้านยาว ผู้เรียนสามารถอธิบายได้ ต่อจากนั้นผู้เรียนสามารถนำไปคำนวณหาพื้นที่ของห้องเรียนได้ เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 3 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการวิเคราะห์ถึงที่มาของสูตร การคำนวณหาพื้นที่ของรูปสี่เหลี่ยม ว่ามาจากผลรวมของพื้นที่ของหน่วยย่อย ๆ เป็นต้น

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 4 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการสังเคราะห์หรือสร้างสูตรขึ้นมาใหม่ เช่น การนำผลรวมของพื้นที่ของหน่วยย่อย ๆ มารวมกัน จะได้เป็นพื้นที่ของสี่เหลี่ยมใหญ่ จึงได้สูตรว่า พื้นที่สี่เหลี่ยมเป็นผลคูณของด้านกว้างและด้านยาว เป็นต้น

6. การประเมินผล (Evaluation) เมื่อบุคคลได้เรียนรู้ถึงขั้นที่ 5 แล้ว บุคคลจะมีความสามารถในการตัดสินใจหรือดีค่า หรือประเมินค่าของสิ่งที่พบเห็น ว่าถูกต้องและดีงามหรือไม่ เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของลี เจ. ครอนบาค (Lee J. Cronbach) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ามีขั้นตอนดังนี้

1. ความมุ่งหมาย (Goal) หมายถึง สิ่งที่คุณเรียนควรจะได้รับจากการเรียนรู้
2. ความพร้อม (Readiness) หมายถึง ระดับวุฒิภาวะ อารมณ์ และความสามารถในการเรียนรู้
3. สถานการณ์ (Situation) หมายถึง ตัวครู บทเรียน วิธีสอน สื่อการสอน กิจกรรม

บรรยากาศในการเรียนการสอน และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. การแปลความหมาย (Interpretation) หมายถึง การพิจารณาและตีความหมายในสิ่งเร้า และสถานการณ์ที่ได้รับรู้มา

5. การตอบสนอง (Response) หมายถึง ผลที่เกิดจากการตอบสนองว่าสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าสอดคล้อง ถือว่ามีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว ถ้ายังไม่สอดคล้องแสดงว่ายังไม่มี การเรียนรู้เกิดขึ้น

6. ผลต่อเนื่อง (Consequence) หมายถึง ผลที่เกิดจากการตอบสนองว่าสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าสอดคล้อง ถือว่ามีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว ถ้ายังไม่สอดคล้องแสดงว่ายังไม่มี การเรียนรู้เกิดขึ้น

7. ปฏิกริยาต่อการขัดขวาง (Reaction to Thwarting) หมายถึง การพบกับความผิดหวัง จึงต้องไปตั้งต้นในขั้นที่หนึ่งใหม่

ระดับของกระบวนการ (Level of Process)

ในการเรียนรู้ ได้มีการแบ่งระดับของกระบวนการเรียนรู้โดย วัตกินส์ (Watkins, 1983) ได้แยกไว้อย่างชัดเจน คือ กระบวนการเรียนรู้แบบลึก (Deeper Processing) และกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น (Surface Processing) โดยกำหนดขอบเขตของงานที่ต้องเรียนรู้ แยกผู้เรียนออกได้เป็น สองกลุ่มคือ ผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึกคือ ผู้เรียนที่ตั้งใจที่จะเข้าใจและพยายามค้นหาถึงความหมายของสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ ส่วนผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นคือ ผู้เรียนที่ตั้งใจจะใช้เพียงการจำข้อมูลเท่านั้น

บิกกส์ และเทลเฟอร์ (Biggs & Telfer, 1987) ได้อธิบายความหมายของ กระบวนการเรียนรู้แบบลึก กับกระบวนการเรียนรู้แบบตื้นเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึก เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายใน (Intensive Motivation) ในการทำงานที่ต้องใช้วิธีการที่เป็นเหตุเป็นผล โดยมีความพึงพอใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการค้นหามีความหมายโดยการอ่านอย่างมาก และจนกว่าจะเข้าใจ มีความสัมพันธ์กับความรู้ที่เคยได้รับมาก่อน

ส่วนกระบวนการเรียนรู้แบบตื้น เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยแรงจูงใจภายนอก (Extensive Motivation) โดยที่ผู้เรียนจะมีการเรียนรู้ตามที่กำหนดให้หรือตามเป้าหมาย เป็นวิธีการเรียนที่จำกัดเป้าหมายที่เห็นว่าจำเป็น และใช้การจำสิ่งที่เรียนในชั้นตามปกติ การระลึกแต่เหตุผลที่ถูกต้องที่ได้จากการบรรยาย ผู้เรียนมีความเข้าใจเฉพาะที่ต้องการ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะด้านที่จัดให้

ความแตกต่างระหว่างกระบวนการเรียนรู้แบบลึกและแบบตื้น ที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน คือ ความลึกของกระบวนการ ที่ผู้เรียนจะมีทักษะการเรียนรู้ต่างกัน ซึ่ง ฮวง และบอนเซน (Huang & Bonzon, 1995) ได้อธิบายเอาไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบลึก ผู้เรียนต้องค้นหาให้ชัดเจนว่ามีอะไร

ซ่อนอยู่ภายในตัวผู้เรียน มีกระบวนการ ลำดับขั้นและวิธีการคิด ที่นำไปสู่วิธีการในการปัญหา ขณะที่กระบวนการเรียนรู้แบบต้น ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้อย่างกว้าง ๆ และได้ความเข้าใจตามที่ได้รับ การอธิบายหรือบอกกล่าว

กระบวนการเรียนรู้แบบลึกเป็นความละเอียดของกระบวนการ เข้าถึงในรายละเอียดของเนื้อหาการเข้าถึงข้อมูลของกระบวนการเรียนรู้แบบลึกจึงกระทำได้มากกว่ากระบวนการเรียนรู้แบบต้น การเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากกระทำได้ดีในผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึก แต่ถ้าเนื้อหาที่เรียนรู้มีปริมาณมากและไม่มีความซับซ้อน ผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้แบบลึกก็จะเสียเวลาในการค้นคว้ามาก และได้ข้อมูลที่ไม่จำเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ดังนั้นการออกแบบการเรียนการสอนจึงยากที่จะทำให้เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้ลึก ขณะที่ผู้ที่มีกระบวนการเรียนรู้ต้นสามารถใช้วิธีการสอนในแบบใดก็ได้ เพราะผู้เรียนจะสนใจในเนื้อหาที่กว้าง ๆ และจำในสิ่งที่จัดให้เป็นหลัก โดยไม่ลงลึกไปในรายละเอียดของเนื้อหา นั้น สเปนเซอร์ (Spensor, 1988) สรุปแนวคิดของทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ในแบบลึกและแบบต้นว่า ทฤษฎีนี้สนับสนุนแนวคิดที่ว่า การที่คนเราจำและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างมีความหมายได้ เกิดจากการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการมากกว่าการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ โดยกระบวนการจะมีหลายระดับตามสิ่งเร้าที่กระทำ

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวิถีคิด

ความหมายของวิถีคิด (Thinking Approach)

นักปรัชญาและนักวิชาการที่ศึกษาวิถีคิดหรือเส้นทางแนวคิด (Postmodernism) ระบุเส้นทางความเป็นมาของความคิดนี้หลายแนวทาง ซึ่งเกี่ยวข้องกับนักคิดหลายคน รวมทั้งสาขาวิชาและพื้นฐานทางวัฒนธรรมหลายด้านด้วยกัน ในที่นี้เราควรกล่าวถึงประเด็นและเส้นทางความคิดเหล่านี้ได้เพียงบางส่วน โดยจะเน้นนักคิดและนักปรัชญาบางคนเท่านั้น

แฮเบอร์แมส (Habermas, 1993) นักปรัชญาที่สืบค้นเส้นทางความคิดระบุว่า ความคิดนี้พัฒนามาตามเส้นทางของประเพณีความคิดที่ต่อต้านหลักของเหตุผล ตั้งแต่กระแสความเคลื่อนไหวแบบโรแมนติก (Romanticism) ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มาจนถึงความคิดอัตถิภาวนิยม (Existentialism) และ Postmodernism ในฝรั่งเศสในศตวรรษต่อมา นักคิดที่อยู่ในเส้นทางสายนี้ อันเป็นเส้นทางที่ แฮเบอร์แมสเห็นว่า ไม่เพียงแต่นำไปสู่ทางตันของความไม่มีเหตุผล แต่ยังรวมไปถึงหายนะจากลัทธิฟาสซิสต์ ได้แก่ เฟร์ดิริช ไนซ์เช (Friedrich Nietzsche), มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger) และ จอร์จ เบเทลลี (Georges Bataille) ก่อนที่จะมาถึงนักคิดฝรั่งเศสในแนว Postmodernism

นอกจากความคิดที่ทรงอิทธิพลของแฮเบอร์แมส ก็ยังมีผลงานค้นคว้าของคนอื่น ๆ ที่มอง

เส้นทางพัฒนาการของ Postmodernism ในทางบวกมากกว่า ริชาร์ด เคอร์เนย์ (Richard Kearney) ระบุพัฒนาการของวิถีความคิดก่อนสมัยใหม่ (Pre – Modern) สมัยใหม่ (Modern) และหลังสมัยใหม่ (Postmodern) สัจจนตนาการและวิสัยทัศน์ใหม่ในแนว Postmodernism ในขณะที่จอห์น แมคกอแวน (John McGowan) สืบย้อนความคิด Postmodernism ทั้งในแนว Poststructuralist, Neo – Marxist และ Neo – pragmatist กลับไปที่ประเพณีทางความคิดของ เกนต์ (Kant), เฮเกิล (Hegel), มาร์กซ์ (Marx) และ ไนซ์เช (Nietzsche) และนักวิชาการอีกคนหนึ่ง คือ เดวิด ไลออน (David Lyon) ก็เห็นว่า ต้นแบบทางความคิด Postmodernism มีปรากฏตั้งแต่มาร์กซ์ เรื่อยลงมาถึง ไนซ์เช, จอร์จ ซิมเมล (Georg Simmel) และ ไฮเดกเกอร์

การสืบค้นความเป็นมาของความคิด Postmodernism ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญต่อ ไนซ์เช และไฮเดกเกอร์มากกว่าคนอื่น โดยเฉพาะแฮเบอร์มาส นั่นถือว่า ไนซ์เช เป็นจุดเปลี่ยนทางความคิดที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม สตีฟ เบสต์ (Steve Best) และ ดักลาส คิลเนอร์ (Douglas Kellner) เห็นว่านักปรัชญาสมัยใหม่ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักคิดในกระแส Postmodernism ในเวลาต่อมา เหล่านี้ รวมไปถึงโซเรน เคียร์เคการ์ด (Soren Kierkegaard) (ซึ่งเป็นต้นแบบความคิดอัตถิภาวนิยมคนหนึ่ง) ด้วย

เคียร์เคการ์ด (Kierkegaard, 1997) นักปรัชญาศาสนาชาวเดนมาร์ก มีความสนใจกว้างขวาง ตั้งแต่ปรัชญาไปจนถึงวรรณคดีวิจารณ์ เคียร์เคการ์ดก็เช่นเดียวกับนักคิดสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลายคนที่ทำลายหลักเหตุผลและทฤษฎีสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้น โดยเฉพาะในช่วง 2 ศตวรรษก่อนหน้านั้น เขาเห็นว่าการครุ่นคิดในเชิงเหตุผลเป็น “อันตราย” ในแง่ที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการจองจำที่จะทำลายลงได้ก็ด้วยการหวนกลับไปสู่ญาณวิถีทางศาสนา การครุ่นคิดเชิงเหตุผลจัดความรู้สึก แรงบันดาลใจ และสภาพความเป็นไปโดยสมัครใจ ไม่ต้องมีการบังคับผลักดัน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่อย่างผูกพันกับจิตวิญญาณในส่วนลึก และพระผู้เป็นเจ้าในยุคสมัยที่ถูกครอบงำด้วยกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ การดำรงอยู่ในลักษณะเช่นนี้ย่อมถูกขัดขวางในทุก ๆ ทาง ดังนั้น สำหรับเขาแล้ว การมีความรู้สึกและสำนึกทางอารมณ์ (Passion) ต่างหาก ไม่ใช่การครุ่นคิด (Reflection) ที่จะป็นหลักประกันการมีสภาพการเหมาะสมถึงมาระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง โดยไม่ก่อให้เกิดความก้าวร้าวรุนแรงต่อกัน

การขาดความรู้สึกสำหรับเคียร์เคการ์ดแล้ว ย่อมหมายถึงการไม่มีสำนึกด้านจิตวิญญาณในทางลึก ไม่มีการกระทำและความผูกพันที่จะมาเป็นแรงจูงใจใด ๆ อย่างแท้จริง เขาเห็นว่า “ความเป็นจริงมีสภาพเป็นอัตวิสัย” และความจริงในเชิงอัตถิภาวนิยม เช่นนี้มีคุณค่ามากกว่าข้ออ้างทางปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์มากมายนัก หลักเหตุผลของสมัย Enlightenment และวิทยาศาสตร์สมัยใหม่มิได้ให้ความหมายใด ๆ ในลักษณะนี้ จึงตรงข้ามกับทั้งความรู้สึกทางอารมณ์

และแรงบันดาลใจที่ได้จากศิลปะและความหลุดพ้นทางศาสนาที่ไม่มีขีดจำกัดและมีอาจบรยายได้

ไนซ์เซ (Nietzsche, 1900) นักปรัชญาชาวเยอรมัน มีความเชื่อเช่นเดียวกับ เคิร์คการ์ดว่า ความคิดและหลักทางศีลธรรมและศาสนาร่วมสมัยของเขา มีส่วนทำลายความเป็นตัวตนเฉพาะของคน แต่เขาเห็นต่างไปจากเคิร์คการ์ด ที่ยังยึดมั่นในหลักทางศีลธรรมและศาสนา โดยถือว่าหลักทางศีลธรรมและศาสนาในทุกรูปแบบที่มีอยู่ โดยเฉพาะคริสต์ศาสนา ก่อให้เกิดด้านพลังแห่งชีวิตและเป็นอันตรายต่อความเป็นปัจเจกบุคคล การวิพากษ์ทางปรัชญาของไนซ์เซจะกลายมาเป็นความคิดอัตถิภาวนิยมสมัยใหม่และ Postmodernism ในเวลาต่อมา จึงทำให้เขาได้รับการยอมรับว่าเป็นต้นตำรับความคิดคนหนึ่งของทั้ง 2 กระแส โดยเฉพาะเป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญจากอัตถิภาวนิยมมาสู่ Postmodernism

ประเด็นทางความคิดที่สำคัญที่จะปรากฏใน Postmodernism ต่อมาคือ การวิพากษ์ความเป็นตัวบุคคลและเหตุผล ตลอดจนแนวคิดสมัยใหม่เกี่ยวกับความจริง การแทนความเป็นจริง (Representation) ความเป็นภววิสัย (Objectivity) และการมีมุมมองเฉพาะในทางความคิด (Perspectivism) และเมื่อประกอบกับการตั้งข้อสงสัยในคุณค่าของวิทยาศาสตร์ที่มีต่อชีวิต โดยเห็นว่า “เจตนารมณ์ในการแสวงหาความจริง” และการยึดมั่นอย่างเคร่งครัดต่อความเป็นภววิสัยของวิทยาศาสตร์ เป็นเพียงข้ออ้างบังหน้าของ “เจตนารมณ์ในการแสวงหาอำนาจ” ไนซ์เซก็ได้ชื่อว่า เป็น “Postmodernist” ก่อนที่จะมีคำนี้ใช้

เส้นทางความคิด Postmodernism มิได้มีที่มาจากวิถีคิดทางปรัชญาในแนวทางของบุคคล เช่นที่ได้กล่าวมาแล้วเท่านั้น ต้นตอความคิดสำคัญอีกแหล่งหนึ่ง ได้แก่ “โครงสร้างนิยม” (Structuralism) โดยเฉพาะที่มาจากทฤษฎีทางภาษาของ เฟอร์ดินาล ดี เซสซัวร์ (Ferdinand De Saussure) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส ผลงานสำคัญของเซสซัวร์ คือ Cours De Linguistique Generale (1916) รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นจากเค้าโครงคำบรรยายที่เขาได้เตรียมไว้ และบันทึกคำบรรยายของนักศึกษาของเขา และได้รับการตีพิมพ์หลังจากที่เขาได้เสียชีวิตไปแล้ว

หลักการสำคัญของความคิดของเซสซัวร์ คือ ไม่ว่าคำใด ๆ ในภาษาเป็นสัญลักษณ์ (Sign) และภาษาก็สื่อความหมายได้โดยระบบของสัญลักษณ์ (System of Signs) สัญลักษณ์มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ “Signifier” อันได้แก่คำ (Word) หรือเสียง (Sound) ที่เราเปล่งออกมา และ “Signified” คือส่วนที่เป็นความคิด (Concept) หรือความหมายของคำ/ เสียงนั้น ๆ Signifier จึงได้แก่ลักษณะที่เป็นรูปธรรมของภาษา ในขณะที่ Signified คือ แนวคิด/ ความหมายที่เข้ามาสู่ความเข้าใจเมื่อมีการสื่อสารโดยระบบสัญลักษณ์นี้

แนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งของทฤษฎีทางภาษาของเซสซัวร์ก็คือ สัญลักษณ์ทางภาษา

หรือ Signifier เป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นมาเอง (Arbitrary) ในความหมายที่ว่า ไม่มีความเชื่อมโยงโดยธรรมชาติ (Natural) หากแต่เป็นความเชื่อมโยงโดยธรรมเนียมปฏิบัติ (Conventional) ระหว่าง Signifier หมายถึง เช่น ไม่มีความเกี่ยวข้องโดยธรรมชาติระหว่างคำว่า “Tree” ในภาษาอังกฤษกับสิ่งที่คำนี้ระบุถึงในโลกแห่งความเป็นจริงเพราะในภาษาอื่นจะได้รับลักษณะทางภาษาอย่างอื่น เช่น “Arbre” ในภาษาฝรั่งเศส เพื่อระบุหรือหมายถึงสิ่งเดียวกัน

ภาษาจึงมิใช่ระบบที่มีการกำหนดความหมายที่แน่นอนตายตัว หากแต่เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นระบบดังกล่าว และความหมายก็เกิดจากความแตกต่าง ๆ ในบรรดาหน่วยเหล่านี้ เช่น ... มีความหมายก็โดยอาศัยความแตกต่างจาก (และโดยนัยนี้ความแตกต่างทางเชื้อชาติระหว่าง “ผิวขาว” และ “ผิวดำ” ก็เป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นด้วยเช่นกัน) ดังนี้ เซสซัวร์ กล่าวว่า “ภาษาเป็นระบบของคำ (Terms) ที่อาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่ค่า (Value) ของแต่ละคำเพียงแต่เป็นผลมาจากการมีอยู่ในขณะเดียวกันของคำอื่น ๆ”

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความหมายหรือการแสดงความหมาย (Signification) เกิดขึ้นในกระบวนการกำหนดความแตกต่างที่เป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติ โดยไม่มีความสัมพันธ์ในลักษณะของการแทนความเป็นจริง (Relation of Representation) ใด ๆ ระหว่างถ้อยคำและสรรพสิ่งที่อยู่ในโลก ระบบของภาษาจึงมีเพียงความแตกต่างเท่านั้น การยอมรับว่า ภาษาเป็นเพียงระบบความแตกต่าง (System of Differences) โดยที่กระบวนการกำหนดความแตกต่างนี้เองที่นำไปสู่การสื่อความหมาย มีนัยที่เป็นการท้าทายความคิดและความเข้าใจพื้นฐานในปรัชญาตะวันตกอย่างสำคัญ (ธีระ นุชเปี่ยม, 2546)

เอกสารเกี่ยวกับทฤษฎีสัญลักษณ์

ทฤษฎีสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)

ทฤษฎีสัญลักษณ์เป็นทฤษฎีหนึ่งทางสังคมวิทยาที่แม็ก เวเบอร์ เสนอความเห็นว่าเป็นการเน้นเกี่ยวกับเรื่องการกระทำระหว่างกัน (Interaction) ของมนุษย์ในสังคมและสัญลักษณ์ (Symbol) โดยให้ความสำคัญมนุษย์แต่ละคนหรือปัจเจกบุคคล มุ่งค้นหาความหมายในการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ ถือว่าการกระทำทางสังคมเป็นการกระทำที่มีความหมายของผู้กระทำ การที่มนุษย์แสดงพฤติกรรมหรือการกระทำออกมอย่างหนึ่งย่อมย่อมมีความหมาย และมีเหตุผลอยู่เบื้องหลังการแสดงพฤติกรรมนั้น ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ใดที่สามารถเข้าถึงได้โดยการตีความ ก็สามารถนำมาอธิบายอย่างเป็นเหตุและผลได้ แนวคิดของเวเบอร์แสดงให้เห็นว่าการทำความเข้าใจถึงพฤติกรรมของมนุษย์นั้น จะต้องผ่านการตีความเท่านั้นจึงจะช่วยให้เข้าใจถึงพฤติกรรมของผู้กระทำได้อย่างแท้จริงและชัดเจนมากยิ่งขึ้น (Weber, 1964 อ้างถึงใน สุชาติ

รัชกุล, 2541, หน้า 25)

ต่อมาออร์จ มีด (Mead, 1964 อ้างถึงใน สุชาดา รัชกุล, 2541, หน้า 26) ได้พัฒนาแนวคิดนี้ให้ชัดเจนขึ้นและเรียกแนวคิดนี้ว่าการอธิบายจากการตีความ (Interpretative Explanation) โดยเป็นการเน้นความสำคัญของความหมายในเชิงอัตวิสัย (Subjective Meaning) โดยเห็นว่ามนุษย์มีความเป็นอิสระที่ เป็นผู้สร้างพฤติกรรม เป็นผู้ตีความหมายหรือสร้างความหมาย ไม่ใช่เป็นผู้ตกอยู่ภายใต้บังคับแต่เพียงอย่างเดียว ในการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลนั้น สัญลักษณ์เป็นสิ่งกระตุ้นให้บุคคลตอบสนองต่อสิ่งที่ถูกกระตุ้นจากบุคคลอื่น และจากความคิดของการตอบสนองนั้น ทำให้มนุษย์สามารถมีแนวทางในพฤติกรรมและการปฏิบัติตัวในเวลาต่อมา ในส่วนปัจเจกบุคคล มีด ได้กล่าวสรุปไว้อย่างชัดเจนถึงการกระทำของปัจเจกบุคคลว่าแยกออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เกิดจากความตั้งใจหรือความต้องการแท้จริงภายใน (Individual Intention) ซึ่งพัฒนาเป็นตัวตนของตนเอง (Self) จากกรรมพันธุ์และสภาพทางชีวภาพของแต่ละบุคคล ความต้องการภายในจะมีลักษณะเป็นอุดมการณ์ จินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ และความเป็นอิสระ (Autonomy) ซึ่งอาจแสดงออกมาในลักษณะของพฤติกรรมที่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมนั้นได้ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการควบคุมจากสังคมหรือการบังคับจากปัจจัยภายนอก (External Constraints) ซึ่งมนุษย์พัฒนาตัวตนส่วนนี้ขึ้นมาจากความรู้สึกหรือสายตาของผู้อื่นที่มีนัยสำคัญ (Significant Others) ทำตัวให้ดั่งตามสายตาหรือมาตรฐานของสังคม ตัวตนส่วนนี้จึงเป็นตัวตนทางสังคม (Social Self) คือ เป็นผลผลิตทางสังคม (Social Product) ตามสายตาผู้อื่น โดยอาศัยจิต (Self Feeling) ช่วยคิด ดังนั้นมนุษย์จึงแสดงออกในพฤติกรรมที่เป็นไปตามสังคมคาดหวังหรือต้องการในลักษณะบทบาท หน้าตาและสถานภาพทางสังคมอันเป็นพฤติกรรมตามบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งช่วยให้สังคมนั้นมีระเบียบหรือมีความสงบสุข

คูลีย์ (Cooley, 1964, pp. 180-189 อ้างถึงใน สุชาดา รัชกุล, 2541, หน้า 25) ได้อธิบายถึงตัวตนและสังคมโดยเปรียบเทียบตัวตนกับกระจกเงาหรือกระจกส่องตน (The Looking-Glass Self) ว่าคนแต่ละคนคือ กระจกเงาส่องผู้อื่นที่ผ่านมา ความคิดเกี่ยวกับกระจกส่องตนนี้ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ จินตนาการเกี่ยวกับตัวเราเองในสายตาผู้อื่น จินตนาการเกี่ยวกับการตัดสินของบุคคลอื่นที่มีต่อตัวเรา และความรู้สึกบางอย่างเกี่ยวกับตัวเองด้วยเหตุนี้คูลีย์ สรุปแนวคิดของการกระทำในสังคมว่า สังคมเป็นการผสมผสานและการทำงานร่วมกันระหว่างตัวตนเชิงจิต (Mental Selves) ของคนหลายคน ดังนั้นทัศนภาพจำนวนมากจึงถูกนำมารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยน หรือความสัมพันธ์ที่สร้างความประทับใจ (Impression) ต่อกัน โดยการประเมินระหว่างความคิดของตัวเองและของคนอื่น ๆ หลาย ๆ ด้านแล้วจึงแสดงพฤติกรรมออกมาด้วยเหตุนี้

กูลิย์ จึงเสนอว่าการศึกษาการกระทำของมนุษย์ต้องให้ความสนใจเกี่ยวกับความหมายที่ผู้กระทำมีต่อสถานการณ์ที่อยู่รอบข้าง มากกว่าการศึกษาเฉพาะการบรรยายพฤติกรรมเพียงอย่างเดียว เพราะจะช่วยให้สามารถค้นหาถึงลงไปถึงความหมายเชิงอัตวิสัยการกระทำของมนุษย์ที่อยู่ภายใต้พฤติกรรมภายนอก และความหมายเหล่านั้น บางส่วนต้องศึกษาผ่านวิธีการทำความเข้าใจมากกว่าที่จะผ่านทางความเชื่อต่อรายงานถึงพฤติกรรมแต่เพียงอย่างเดียว

กอล์ฟแมน (Goffman, 1959, pp. 22-30 อ้างถึงใน สุชาดา รัชชกุล, 2541, หน้า 27) ได้เสนอแนวคิดการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ว่าไม่ได้ถือว่าตัวเองเป็นของตัวผู้กระทำแต่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์เชิงการละคร (Drama) ระหว่างผู้กระทำกับผู้ดู โดยตัวผู้กระทำจะมีฐานะเป็นผลทางการแสดงที่เกิดขึ้นจากฉากที่น่าเสนอต่อผู้ดูเท่านั้น ดังนั้นในชีวิตของคนจึงประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนหน้าฉาก (Front Stage or Front Region) คือ สิ่งที่มีมนุษย์กระทำตรงตามความคาดหวังของสังคม หรือเป็นการแสดงที่จับให้คนได้ดูหรือเห็น อีกส่วนหนึ่งคือ ส่วนหลังฉาก (Back Stage or Back Region) คือ สิ่งที่อยู่หลังฉากไม่ได้อยู่ในสายตาคนดู หรืออีกนัยหนึ่งก็คือชีวิตส่วนตัวของบุคคลทั่วไปที่ไม่อยากให้ใครรู้ใครเห็น ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของปัจเจกบุคคล ส่วนเวทีการแสดงหรือฉาก คือ สถานการณ์ (Situation) หรือปัญหาที่คนกำลังเผชิญอยู่ในชีวิตจริง กอล์ฟแมนได้กล่าวต่อว่า ในสังคมแล้วบุคคลทั่วไปจะแสดงการกระทำหรือพฤติกรรมภายนอก (Front Behavior) ออกมาให้ตรงกับความต้องการของสังคมเสมอเพื่อสร้างสัมพันธภาพหรือความประทับใจต่อกัน อันเป็นการสร้างภาพลักษณ์และการดำรงสถานภาพของตนเองไว้ขณะที่เบื้องหลังหรือพฤติกรรมส่วนตัวอาจแสดงท่าทาง การพูด หรือการกระทำที่ตรงข้ามโดยสิ้นเชิง (Back Behavior) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่จะดำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพภาพพจน์เกี่ยวกับตนเอง คนจึงตัดสินใจเลือกแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมเพื่อให้คนในสังคมทั่วไปพึงพอใจและยอมรับได้

บลูเมอร์ (Blumer, 1969, pp. 148-185 อ้างถึงใน สุชาดา รัชชกุล, 2541, หน้า 27) ได้พัฒนาแนวคิดการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น และได้ให้ความหมายของทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ว่าหมายถึงข้อเท็จจริงที่ว่ามนุษย์ตีความหรือให้นิยามซึ่งกันและกันแทนที่จะมีเพียงปฏิกิริยาต่อการกระทำของกันและกันเท่านั้น พร้อมกันนี้บลูเมอร์เสนอแนวคิดลักษณะการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ที่เกี่ยวกับการตีความหรือให้ความหมาย 3 ประการ คือ

1. สังคมมนุษย์ประกอบด้วยบุคคลทั้งหลายที่มีอัตรา ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการเป็นวัตถุแห่งการกระทำของตนเอง กล่าวคือ มนุษย์สามารถกระทำกับตนเองเหมือนกับที่กระทำต่อคนอื่น ๆ รับรู้ ชี้นำ ตีความวัตถุและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมให้กับตนเอง
2. การกระทำของบุคคลไม่ใช่สิ่งที่ถูกปลดปล่อยจากแรงขับตามธรรมชาติ แต่เป็นผลจากการสร้างสรรค์โดยบุคคลอื่น ๆ จากการบันทึกและการตีความลักษณะต่าง ๆ ของสถานการณ์

ที่เขาได้ก่อการกระทำนั้น ๆ ขึ้นมา

3. การกระทำร่วมกันหรือการกระทำของกลุ่ม เป็นผลจากการประสานการกระทำของแต่ละบุคคลเข้าหากัน จากการที่แต่ละคนตีความและคาดหวังถึงการกระทำของกันและกัน

ตามทัศนภาพนี้สังคมมีลักษณะเป็นกระบวนการ (Processual) คือ เป็นพลวัตแห่งการปรับการกระทำเข้าหากันและกัน แต่ละคนกระทำตามวิถีทางที่ตีความได้จากการกระทำของคนอื่น อัตตาหรือตัวเองก็อยู่ในรูปของกระบวนการเช่นกัน ดังนั้นตัวเองในทัศนะนี้จึงหมายถึงกระบวนการสื่อสารที่ดำเนินอยู่ตลอดเวลา เป็นพลวัตแห่งการบ่งชี้ให้ตัวเองจากการสวมรับทัศนะที่คนอื่นมีต่อตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนะของบุคคลที่มีนัยสำคัญ (Significant) ซึ่งหมายถึงคนทั้งหลายมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อลักษณะที่บุคคลนิยามตนเอง หรือกำหนดเอกลักษณ์ให้กับตนเอง รวมทั้งกำหนดแนวทางการกระทำที่สอดคล้องกับนิยามที่ได้รับด้วย

จะเห็นว่าทฤษฎีนี้มองภาพรวมทั้งผู้กระทำ การกระทำ และความหมายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคล นอกจากนั้นแล้ว บลูเมอร์ยังอธิบายว่าการปฏิสังสรรค์ของบุคคลเป็นกระบวนการตีความ (Interpretation Process) โดยประกอบด้วย 2 ขั้นตอนดังนี้ (Blumer, 1969, pp. 2-5 อ้างถึงใน สุชาติ รัชชกุล, 2541, หน้า 28)

ขั้นตอนแรก ผู้กระทำจะเป็นผู้บ่งชี้กับตัวเองในสิ่งที่ตนเป็นผู้กระทำ คือบุคคลจะชี้ให้ตนเองทราบถึงความหมายของการกระทำนั้น ๆ ถือเป็นกระบวนการทางสังคมภายใน (Internalized Social Process) หมายถึงผู้กระทำมีการปฏิสังสรรค์กับตนเองหรือมีกระบวนการสื่อสารกับตนเอง

ขั้นตอนที่สอง เมื่อมีการปฏิสังสรรค์กับตนเองเกิดขึ้นแล้ว การตีความจะเกิดตามมา ฉะนั้นการตีความจึงเป็นการจัดการกับความหมายด้วยลักษณะและวิธีการต่าง ๆ ตามที่ผู้กระทำสามารถที่จะเลือกตรวจสอบ การจัดกลุ่มใหม่ หุดยการกระทำหรือมีการเปลี่ยนแปลงความหมายใหม่ให้เป็นไปตามสถานการณ์ที่ผู้กระทำกำลังเผชิญอยู่ และเป็นผู้กำหนดทิศทางของการกระทำของตนเองได้เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของผู้กระทำเอง

ดังนั้นการตีความจึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดความหมาย ซึ่งถูกใช้และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ในฐานะเป็นเครื่องมือของการสร้างการกระทำ จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงความหมายในการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล โดยผ่านกระบวนการปฏิสังสรรค์กับตนเองก่อน (Process of Self Interaction) กล่าวได้ว่าสังคมของมนุษย์ไม่ได้ประกอบด้วยวัตถุที่มีความหมายในตัวของมันเอง แต่ความหมายนั้นขึ้นอยู่กับการให้ความหมายที่มนุษย์มีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนั้นกระบวนการให้นิยาม หรือตีความวัตถุทั้งหลายจึงมีการเปลี่ยนแปลง นิยามความหมายใหม่ และปรับเปลี่ยนทิศทางได้ตลอดเวลา ฉะนั้นความหมายของสิ่งต่าง ๆ จึงเป็นทั้งผลผลิตทางสังคม

และการสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นจากการให้ความหมายต่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน แต่ความสำคัญอยู่ที่การปฏิสัมพันธ์กันนั้นมีความเข้าใจตรงกันมากน้อยเพียงใด เพราะแต่ละบุคคลย่อมมีค่านิยม ความเชื่อและทัศนคติในการมองชีวิตและโลกที่แตกต่างกัน อันก่อให้เกิดเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการสร้างความหมาย การให้ความหมายและการตีความ ส่งผลให้เกิดความเข้าใจไม่ตรงกันในการกระทำของมนุษย์และก่อให้เกิดปัญหาขึ้น ดังนั้นทฤษฎีนี้จึงมองการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะเป็นกระบวนการการปรับตัวเข้าหากัน

จากหลักพื้นฐานแนวคิดการกระทำของปัจเจกบุคคลที่ประกอบขึ้นจากปัจจัยสองประการคือ ความตั้งใจที่จะกระทำภายในตนและการถูกควบคุมหรือบีบบังคับจากภายนอกทำให้มนุษย์เลือกที่จะแสดงการกระทำหรือมีพฤติกรรมภายนอก (Presentation of Front) ให้สังคมเห็นเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่สังคมคาดหวังหรือต้องการ ในขณะเดียวกันก็จะมีเป้าหมายที่ตนเองต้องการแอบแฝงอยู่ในการกระทำนั้น ๆ ด้วยเสมอ ซึ่งมนุษย์จะใช้กลวิธี (Strategies) แสดงพฤติกรรมออกมาเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้จะมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประสบการณ์การเรียนรู้และจินตนาการของแต่ละคนที่ได้รับมาตั้งแต่เด็กจนโต (Woods, 1983, pp. 9-10 อ้างถึงใน สุชาดา รัชชกุล, 2541, หน้า 29)

กลวิธีที่มนุษย์ตัดสินใจเลือกปฏิบัติเพื่อเป็นหนทางนำไปสู่เป้าหมายในสิ่งที่ต้องการนั้นจะต้องผ่านการต่อรอง (Negotiation) ก่อนเสมอ กล่าวคือก่อนการตัดสินใจเลือกกลวิธีหรือวิธีการเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง มนุษย์จะต้องชั่งน้ำหนักระหว่างความพึงพอใจหรือประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับสูงสุดก่อนรวมทั้งลดโอกาสที่จะก่อให้เกิดความผิดพลาดที่จะส่งผลเสียหายต่อตนเองเสมอแล้วจึงตัดสินใจเลือกวิธีการนั้นนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุปว่า แนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์มีหลักการเน้นการกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคม โดยให้ความสำคัญในการเข้าใจพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลโดยการตีความมองว่ามนุษย์เป็นผู้ที่กำหนดหรือให้ความหมายต่อพฤติกรรมของตน ที่มีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ (Subjective Meaning) ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถูกกระทำเพียงอย่างเดียว ดังนั้นมนุษย์จึงสามารถให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลาย รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลง นิยามความหมายใหม่และปรับเปลี่ยนทิศทางได้ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะสังคมมีลักษณะเป็นกระบวนการพลวัต (Dynamic Process) ที่ต้องมีการปรับตัวเข้าหากันตลอดเวลา แนวคิดนี้ยังมองว่าการกระทำใด ๆ ของมนุษย์มักประกอบด้วย 2 ส่วนที่เป็นความตั้งใจหรือความต้องการแท้จริงภายในตน (Internal Intention) และส่วนที่ถูกควบคุมหรือถูกบังคับจากสังคมภายนอก (External Constraints) ดังนั้นการดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ต้องแสดงให้สังคมเห็นอันเป็นพฤติกรรมที่สังคมคาดหวังหรือต้องการให้เห็น เพื่อสร้างภาพพจน์หรือความประทับใจให้กับผู้อื่น ส่วนใหญ่จะอยู่ในลักษณะ

พฤติกรรมที่เป็นไปตามกฎระเบียบ จารีตประเพณีและกฎหมาย แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นพฤติกรรมเบื้องหลังหรือส่วนตัวที่เป็นความรู้สึกที่ขัดแย้งกับสังคม ผิดศีลธรรมหรือกฎหมาย แต่จากการขัดเกลาทางสังคมทำให้มนุษย์สามารถเลือกการกระทำที่เป็นการสร้างความประทับใจให้กับผู้อื่นได้ (สุชาติ รัชชกุล, 2541, หน้า 29-30)

ผู้วิจัยนำแนวคิดนี้มาใช้ในการวิจัยเพราะกระบวนการเรียนรู้และวิถีคิดของชาวประมงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งเป็นทัศนภาพของการปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคลกับสังคม โดยเน้นที่ชาวประมงเป็นผู้กระทำทางสังคม เป็นผู้กำหนดความหมายหรือตีความการกระทำของตนเอง ภายใต้สถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่ การนำแนวคิดนี้มาใช้จะสามารถอธิบายและทำความเข้าใจถึงกระบวนการเรียนรู้และวิถีคิดของชาวประมงบ้านท่าตะเภา จังหวัดตราด จากจุดยืนของชาวประมง ผู้เผชิญกับสถานการณ์โดยตรง อันจะได้ข้อมูลตรงตามความเป็นจริงตามทัศนภาพของชาวประมงบ้านท่าตะเภาได้อย่างลุ่มลึกมากกว่าจะศึกษาจากทัศนคติของผู้อื่นที่ไม่ได้เป็นผู้เผชิญสถานการณ์ด้วยตนเอง ซึ่งอาจตีความหรือให้ความหมายตามทัศนภาพของผู้รักษากฎระเบียบ จารีตประเพณีของสังคม อันส่งผลให้ได้ข้อมูลคนละชุดที่แตกต่างกันได้ การนำแนวคิดทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์มาช่วยในการอธิบาย เพื่อทำความเข้าใจความหมายหรือนิยามกระบวนการเรียนรู้และวิถีคิดว่าความหมายอะไร และเมื่อชาวประมงเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ใช้วิธีการอะไรในการเผชิญกับสถานการณ์นั้น ๆ และก่อนตัดสินใจเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งได้มีการต่อรองกับตนเองอย่างไรบ้าง และมีเหตุผลอะไรจึงทำให้ตัดสินใจที่จะกระทำการนั้น ๆ

เอกสารที่เกี่ยวกับบ้านท่าตะเภา ตำบลหนองเสม็ด จังหวัดตราด

ประวัติหมู่บ้าน

หมู่บ้านท่าตะเภาเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในตำบลหนองเสม็ด ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดตราด ตั้งอยู่บนถนนสายตราด – แหลม สกอกอยู่ห่างจากอำเภอเมืองตราดประมาณ 2 กิโลเมตร มีเนื้อที่โดยประมาณ 14,150 ไร่ หรือประมาณ 23 ตารางกิโลเมตรลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการเกษตรโดยอาศัยน้ำจากคลองส่งน้ำของชลประทานซึ่งอาศัยน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขาระกำ ซึ่งอ่างเก็บน้ำนี้สามารถพัฒนาให้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญได้ สภาพอากาศโดยทั่วไปร้อนชื้นมีฝนตกชุกตลอดทั้งปี

หมู่บ้านท่าตะเภาเป็นหมู่บ้านที่มีประชากร ชาย 569 คน หญิง 626 คน 226 ครัวเรือนโดยส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำนาและอาชีพประมง ในส่วนสภาพเศรษฐกิจสภาพตำบลหนองเสม็ด ได้กล่าวถึงสภาพเศรษฐกิจสรุปได้ว่าอาชีพหลักของประชากรคือ ทำนา มีประมาณ 102 ครัวเรือน จากทั้งหมด 226 ครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการปลูกผักสวนครัวและปศุสัตว์ขนาดเล็ก ราษฎรมีรายได้เฉลี่ย

23,000 บาท/คน/ปี คราวเรือนส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และไม่ต้องเช่าที่ดินทำกิน ปัญหาส่วนใหญ่คือขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร และประชากรบางส่วนทำการประมงและรับจ้างอิสระ สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านท่าตะเภาสรุปได้ว่า บ้านท่าตะเภาในปี พ.ศ. 2546 มีครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธ ภายในหมู่บ้านมีสถานีนามัยประจำหมู่บ้าน มีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเสม็ด, 2546)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีนักวิจัยหลายท่านที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอ ดังนี้

กิจชัย ส่องเนตร (2544) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “กระบวนการเรียนรู้คนตรีพื้นบ้านวงสล้อซอปิ่นของครูศิลป์ ในอำเภอเมือง จังหวัดน่าน” การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาสภาพบทบาทและกระบวนการเรียนรู้คนตรีพื้นบ้านวงสล้อซอปิ่นของครูศิลป์ ในอำเภอเมือง จังหวัดน่าน งานวิจัยเป็นการศึกษาพฤติกรรมกระบวนการเรียนการสอนคนตรีพื้นบ้านวงสล้อซอปิ่นของครูกลุ่มศิลป์ ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดน่าน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ ได้จำแนกเป็น 4 ประเด็น คือ ขั้นเตรียมการ ขั้นการเรียนรู้ ขั้นการสร้างประสบการณ์ และขั้นการวัดผลและประเมินผล ผลการวิจัยพบว่า ครูศิลป์ที่ดำเนินการเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ มี 2 ยุค คือ ยุคในอดีต คือ ครูไชยลังกา เกรือแสน ครูคำผาย นูบิง และศิลป์อิสระในท้องถิ่น ในยุคปัจจุบันส่วนใหญ่คือ ครูศิลป์ที่เป็นศิษย์ของครูทั้ง 2 ท่านและศิลป์อิสระ ดำเนินการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ในสถานศึกษานอกระบบ โรงเรียนและแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้ของคนตรีพื้นบ้าน รูปแบบการสอนมี 2 แบบคือ รูปแบบที่ 1 กระบวนการเรียนรู้แบบในระบบและนอกระบบ ครูศิลป์เป็นผู้เดินทางไปสอนให้ผู้เรียนตามสถานที่ต่าง ๆ การเรียนรู้โดยครูสอนสาธิต ฝึกเลียนแบบ ทำซ้ำ มีการกำหนดเวลาเรียนที่แน่นอน เรียนรู้ระยะสั้น ๆ สาระการเรียนรู้เป็นเพลงบรรเลงและการขับซอในระดับเบื้องต้น สำหรับการสร้างประสบการณ์โดยการแสดงในโรงเรียน ชุมชนและท้องถิ่น การวัดผลและประเมินผล โดยการสังเกตและการปฏิบัติตามที่กำหนด การแบ่งกลุ่ม การทดสอบและการซักถาม รูปแบบที่ 2 ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้แบบพื้นบ้าน มีวิธีการเรียนรู้แบบมุขปาฐะ โดยการใช้คำดู หูฟัง ใจคิด มือเล่น รวมแล้วเรียกว่า การเรียนทำ ผู้เรียนติดตามครูไปแสดงคนตรีพื้นบ้านตามสถานที่ต่าง ๆ ในงานประเพณี พิธีกรรม เทศบาลของท้องถิ่น ผู้เรียนศึกษาค้นพบความรู้ด้วยตนเอง จากการสังเกต

เลียนแบบ ท่องจำ ฝึกปฏิบัติเครื่องดนตรีจากของจริง การสร้างประสบการณ์ในวงซอพื้นบ้าน วงสะล้อซอซึง การวัดผลและประเมินผลโดยการสังเกตพฤติกรรม การเข้าร่วมกิจกรรม ทางสังคม ท้องถิ่น

คมพล สุวรรณภู (2544) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “การศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการดูแลสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขของชุมชน” การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาศักยภาพและทางเลือกของชาวบ้านในการดูแลสุขภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชน 2) ศึกษาการเรียนรู้การปรับตัว และการตัดสินใจของชาวบ้านในการดูแลสุขภาพ 3) ทดลองแนวทางการพัฒนาการดูแลสุขภาพแบบมีส่วนร่วมของชุมชน 4) วิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่องานพัฒนาการดูแลสุขภาพแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีศักยภาพและทางเลือกที่หลากหลายในการดูแลสุขภาพตนเองทั้งในระดับปัจเจกบุคคล/ ครอบครัว/ ชุมชน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ สามารถพึ่งตนเองได้โดยการดูแลกันเองในครัวเรือน หากไม่สามารถรักษาได้เองก็พร้อมที่จะพึ่งพาผู้ชำนาญการในชุมชนหรืออาศัยสถานบริการสาธารณสุขของรัฐที่อยู่ใกล้เคียง โดยชาวบ้านสามารถประยุกต์ใช้ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิม และภูมิปัญญาสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน โดยไม่ปฏิเสธด้านใดด้านหนึ่งโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ หากมองภาพรวมเชิงระบบ พบว่า ชาวบ้านมีทางเลือกที่หลากหลายในการดูแลสุขภาพ ได้แก่ ระบบการดูแลสุขภาพ สุขภาพในครัวเรือนและชุมชน ระบบการแพทย์พื้นบ้านในท้องถิ่น ระบบการแพทย์แผนไทย และแผนปัจจุบันในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ และระบบการแพทย์ทางเลือกอื่น อย่างไรก็ตามปัจจัยที่ช่วยให้ชุมชนสามารถแสวงหาแนวทางในการดูแลสุขภาพได้อย่างหลากหลายและเหมาะสมประกอบด้วย ความสามารถในการเรียนรู้เชิงรุก ความสามารถในการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง และวิธีคิดแบบพึ่งตนภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้การพัฒนาสุขภาพอย่างมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอาศัยการประมวลองค์ความรู้พื้นบ้านในการดูแลสุขภาพเพื่อส่งเสริมการดูแลสุขภาพตนเองจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการดูแลสุขภาพ ภายใต้ปัจจัย เงื่อนไขที่สำคัญ กล่าวคือ การมีผู้รู้ท้องถิ่น การมีองค์ความรู้พื้นบ้าน ความเป็นครอบครัวและเครือญาติในชุมชน ระดับการยอมรับองค์ความรู้ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม ความหลากหลายทางชีวภาพ และระดับความสำเร็จของระบบบริการสาธารณสุขของรัฐ

สมศรี จินะวงษ์ (2544) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน 2) วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนา

แบบเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) วิเคราะห์การกระจายรายได้ในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยวิธีวิจัยเอกสาร วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม) และวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (วิธี Decomposability โดยใช้ Gini Coefficient กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 123 ครัวเรือนในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ และจำนวน 49 ครัวเรือนในชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคาม) ตามลำดับ ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและในปัจจุบันมีทั้งสิ่งที่เป็นจุดร่วมและจุดต่าง สำหรับจุดร่วมคือ การเน้นในเรื่องพออยู่ พอกิน การพึ่งตนเอง การพึ่งพาซึ่งกันและกัน การมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม จุดต่างคือ ในสภาพปัจจุบันการผลิตเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคของครัวเรือนและเพื่อการค้า การบริโภคเป็นไปทั้งเพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิต และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต การแลกเปลี่ยนเป็นไปทั้งในระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก การจัดสรรหรือการแบ่งปันเป็นไปทั้งในระดับชุมชนและระดับรัฐ 2) กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอาศัยปัจจัยการเรียนรู้ ทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและการรวมกลุ่มจากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ ใช้ศรัทธาที่มีต่อบุคคล และชุมชนพอเพียง จังหวัด มหาสารคาม ใช้ความศรัทธาในตนเองและกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ 3) เพื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลักและรายได้เสริม พบว่า หลังจากที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงการกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้น

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง : การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภิธาน” โดยการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยวิธีการสังเคราะห์งานวิจัยในประเด็นต่อไปนี้ 1) ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง 2) องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของ ชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และ 3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้วิธีการสังเคราะห์งานวิจัยที่เรียกว่า การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภิธาน ผลการวิจัย พบว่า 1. ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วยลำดับขั้นตอน 7 ประการคือ ชุมชนรับรู้และตระหนักในปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันแสวงหา และเลือกแนวทางแก้ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันดำเนินการสมาชิกชุมชน ร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และสมาชิกชุมชนร่วมกันปรับปรุงหากดำเนินการไม่สำเร็จชุมชนส่วนใหญ่รับรู้และตระหนักในปัญหา จากการที่สมาชิกในชุมชนประสบปัญหาและรับรู้เองเป็น

ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนทั้งหมด หรือส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากิน การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนจะร่วมกันวิเคราะห์เป็นกลุ่มย่อยหรือที่ประชุมหมู่บ้าน ชุมชนเลือกแนวทางแก้ปัญหาโดยการลองผิดลองถูกสมาชิกชุมชนร่วมวางแผนในที่ประชุมหมู่บ้านแล้วดำเนินการในลักษณะของการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรสถาบันและประเมินโดยสมาชิกและผู้นำร่วมกัน 2. องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย กิจกรรมการเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้ และเนื้อหา/องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยส่วนใหญ่ ได้แก่ การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/ การศึกษาดูงาน/ การทัศนศึกษา การสนทนา ปรีกษาหารือและเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมอย่างเป็นทางการ การปฏิบัติจริง ฐานการเรียนรู้ประกอบด้วยฐานการเรียนรู้ภายในชุมชน ได้แก่ สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน และฐานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก เนื้อหา/ องค์ความรู้ ประกอบด้วย เนื้อหา ด้านปัญหา/ ความต้องการพัฒนา และด้านการแก้ปัญหา/ พัฒนาชุมชน โดยที่เนื้อหาทั้งสองด้านที่ปรากฏในงานวิจัย ที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่คือ เรื่องการทำมาหากิน 3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัย ด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยภายในที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ สมาชิกมีคุณธรรมจริยธรรม สมาชิกเห็นประโยชน์ของการพัฒนาร่วมกัน ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นการแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเอง ปัจจัยภายนอกที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอกการสนับสนุนจากองค์กร/ แหล่งทรัพยากรภายนอก ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

จุมพล พรหมสาขา ณ สกลนคร (2540) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “กระบวนการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยของชาวชนบทในภาคเหนือ” การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยของชาวชนบทในภาคเหนือ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ด้านการป้องกันโรค และการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของประชาชนในชุมชนชนบทภาคเหนือ ตลอดจนเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และพฤติกรรมสุขภาพ ตลอดจนเอกสารข้อมูลของชุมชน และการเก็บข้อมูลจากบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการ พร้อมกับการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม โดยใช้ระยะเวลา 1 ปีครึ่ง ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน แล้วนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการบรรยายและอธิบาย โดยแยกเป็นหมวดหมู่และ

โยงความสัมพันธ์กัน ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้ ปัจจุบันกระบวนการเรียนรู้ด้านการป้องกันโรค และการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชาวชนบทในภาคเหนือ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตโดยในระดับครอบครัวลักษณะการสอน การดักเตือน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากเครือญาติมีน้อยลง แต่การบอกเล่าการ ปฏิบัติเป็นแบบอย่างจากลูกหลานที่เป็นนักเรียน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนภายนอกครอบครัวมีมากขึ้น ในระดับโรงเรียน ลักษณะการสอน โดยตรงจากครูตามหนังสือมีน้อยลง แต่การแนะนำ การเผยแพร่จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข การใช้ สื่อต่าง ๆ การสาธิต การฝึกปฏิบัติ การจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ และการมีส่วนร่วมของนักเรียนนั้นมีมากขึ้น ส่วนในระดับชุมชนลักษณะการสอนแทรกกับการถือชนบทธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และการรับบริการจากหมอพื้นบ้านมีน้อยลง แต่การรับบริการจากแพทย์แผนปัจจุบัน การแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ระหว่างกัน การได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านนั้น มีมากขึ้น และกระบวนการเรียนรู้ระหว่างสถาบันครอบครัว โรงเรียนและชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง โดยผลของการเรียนรู้ในครอบครัวมีต่อการเรียนรู้ใน โรงเรียนและชุมชนน้อยลง แต่ผลของการเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนมีต่อครอบครัว และผลการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมีมากขึ้น อิทธิพลของผลการเรียนรู้ระหว่างสถาบันครอบครัว โรงเรียนและชุมชน กับเวลาที่เปลี่ยนไป เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ปัจจัยจากภายนอกมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ในการป้องกันโรค และการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชาวชนบทในภาคเหนือ ได้แก่ การถือชนบทธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อแบบดั้งเดิมมีน้อยลง การมีลักษณะเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น มีการกระจายการเมืองการปกครองที่ทั่วถึงมากขึ้น มีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น มีการเข้ามาของการศึกษาสมัยใหม่ มีการพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุข รู้จักโรคมากขึ้น และมีการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนมากขึ้น และปัจจัยภายใน ได้แก่ แรงจูงใจในการมีสุขภาพ ความเชื่อต่อการแพทย์แผนปัจจุบันและความ สรีรชาติต่อบุคลากรการแพทย์แผนปัจจุบัน

พิทยา สายนำทวน (2539) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพอนามัยในชุมชนพื้นที่สูง” การวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพอนามัยในชุมชนพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยในชุมชนพื้นที่สูง และศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยในชุมชนพื้นที่สูง ผู้วิจัย ได้เลือกศึกษาหมู่บ้านปู้เห็งสาม ตำบลทุ่งข้าวพวง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนพื้นที่สูงเป็นชาวเขาเผ่าลีซอที่รักความสงบ มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิม ขณะเดียวกันก็มีการรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่เห็นว่ามีประโยชน์ เข้ามาผสมผสานกับของดั้งเดิมที่มีอยู่ โดยเฉพาะพฤติกรรม

สุขภาพอนามัย วิธีการเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ตลอดจนศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางราชการและ เอกสารวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยในชุมชน โดยมีแหล่งข้อมูล คือ เจ้าหน้าที่หน่วยคั่นน้ำขุนคอง ผู้นำของหมู่บ้านทั้งผู้นำเป็นทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ เจ้าของร้านขายของชำ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน พระสงฆ์ หมอพื้นบ้าน ครู ผู้อาวุโสใน หมู่บ้าน ตลอดจนสมาชิกของหมู่บ้าน ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามใช้เวลา 1 ปี 9 เดือน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีแยกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่และนำเสนอผลการวิเคราะห์ ผลของการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพอนามัยของ สมาชิกชุมชนปู้เหิงสาม ในระยะแรกเป็นการถ่ายทอดระบบครอบครัวเครือญาติ โดยมีการถ่ายทอด จากบรรพบุรุษสืบทอดสู่ลูกหลาน ต่อมากระบวนการเรียนรู้ได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจาก นโยบายของรัฐบาลที่ต้องการกระจายความเจริญสู่ชนบทและพื้นที่ห่างไกล กระบวนการเรียนรู้ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยที่ชาวบ้านได้รับประกอบด้วยหลายกระบวนการมีทั้ง กระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและกระบวนการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน นอกจากนี้ยังมี ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยที่มีส่วนช่วยเหลือผลักดัน ตลอดจน เชื้อมโยง ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การรับรู้และการถ่ายทอดอันประกอบด้วย ปัจจัยภายในชุมชนและ ปัจจัยภายนอกชุมชน กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม ด้านสุขภาพอนามัย ของสมาชิกชุมชนปู้เหิงสาม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพอนามัยของสมาชิกชุมชน เป็นอย่างมาก จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพอนามัยไปในทางที่ดี ส่งผลต่อการมีสุขภาพ อนามัยที่ดีของสมาชิกชุมชนปู้เหิงสาม

เอกพจน์ เกษมกุลทรัพย์ (2538) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “กระบวนการเรียนรู้ใน การประกอบอาชีพนอกระบบของคนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่” การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมาย เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพนอกระบบของคนในชุมชนเขตเทศบาล นครเชียงใหม่ สภาพการณ์และบริบทชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ ผู้วิจัย ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์จากกลุ่มบุคคลที่เป็นกรณีศึกษา ตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง โดยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาจำแนกเป็นหมวดหมู่ จากนั้นจึงตรวจสอบ ข้อมูลและนำเสนอโดยการบรรยายและอธิบาย ผลการวิจัยพบว่าชาวชุมชนในเขตเทศบาลนคร เชียงใหม่ที่ประกอบอาชีพนอกระบบ เป็นชาวชนบทที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองและคนจน เมืองที่มีฐานะยากจน มีการศึกษาต่ำ ตลอดจนเป็นแรงงานไร้ทักษะฝีมือ ไม่สามารถเข้าสู่การ ประกอบอาชีพภาคทางการได้ เพื่อความอยู่รอดในสังคมจึงได้ประกอบอาชีพภาคนอกระบบ โดย เรียนรู้ในการประกอบอาชีพอย่างเป็นกระบวนการ เริ่มจากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ข้อมูล

อาชีพเพื่อประเมินตนเข้าสู่อาชีพที่พอทำได้ เมื่อเกิดความสนใจ ความต้องการ จึงพัฒนาการเรียนรู้ไปสู่การเลือกประเภทอาชีพตามแบบอย่างตามประสบการณ์ ความถนัด และตามความบังเอิญ หลังจากนั้นจึงเรียนรู้การปฏิบัติงานอาชีพ การพัฒนาอาชีพตามลำดับ โดยมีวิธีการเรียนรู้จากการรู้ เห็นวิธีการผลิต การช่วยเหลือพ่อแม่ทำงาน ตลอดจนเครือญาติ เพื่อน หรือเป็นลูกมือผู้รู้ในชุมชน เป็นลูกจ้างในสถานประกอบการและพยายามสั่งสมความรู้ทักษะประสบการณ์การทำงาน โดยมี สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สภาพการณ์แหล่งการเรียนรู้ สภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ ด้านต่าง ๆ เพิ่มเติม จนกระทั่งกลายเป็นผู้ชำนาญการ เมื่อมีความพร้อมจึง แยกตัวออกมาเป็นเจ้าของประกอบการด้วยตนเอง

เทียน นารินทร์ทอง (2537) ได้ทำการศึกษาในหัวข้อ “กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ ส่งผลต่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนชนบทภาคเหนือตอนบน” การศึกษาวิจัยในเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ส่งผลต่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในชนบทภาคเหนือ ตอนบน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงบริบทของชุมชนและครอบครัว รูปแบบต่าง ๆ ของพฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพตนเองของ ประชาชนในชนบทภาคเหนือตอนบน วิธีการศึกษาวิจัยเป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการ เก็บข้อมูลโดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มี ส่วนร่วม การสัมภาษณ์ทั้งที่เป็นแบบ ทางการและแบบไม่เป็นทางการ การจัดกลุ่มสนทนา ตลอดจนการศึกษาข้อมูลจาก เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพตนเอง โดยมี แหล่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือผู้นำชุมชน ประชาชน อาสาสมัคร สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานในชุมชน เป็นต้น โดยใช้ระยะเวลาในการรวบรวม ข้อมูลในภาคสนาม 1 ปี การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีแยกแยะ ข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่แล้วนำเสนอผล การวิเคราะห์ด้วยการบรรยายเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้ กระบวนการเรียนรู้ทาง สังคมที่ส่งผลต่อการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในชนบทนั้น มีบริบทของชุมชนเข้ามา มี ส่วนสัมพันธ์กับกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดูแลสุขภาพตนเองของ ประชาชนในชุมชน โดยเฉพาะ การเรียนรู้ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการโดยจะมีแหล่งเรียนรู้ที่มีทั้งภายในชุมชนเอง อาทิเช่น ระบบ เครือญาติ เพื่อนบ้าน หมอพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณี และมีแหล่งเรียนรู้ที่นำข่าวสารความรู้ ที่มาจากภายนอกชุมชน ซึ่งอาจจะผ่านประชาชนที่เป็นอาสาสมัครหรือสมาชิกขององค์กร ด้าน สาธารณสุขต่าง ๆ ตลอดจนมีโอกาสได้ติดต่อสื่อสาร การคมนาคมกับคนภายนอกชุมชนและจาก สื่อมวลชนต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดรูปแบบของพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองทั้งก่อนการเจ็บป่วย ระหว่างการเจ็บป่วยและหลังการเจ็บป่วยที่แตกต่างกัน โดยพฤติกรรมก่อนการเจ็บป่วยจะมีทั้ง รูปแบบของการปฏิบัติตัว เพื่อป้องกันโรคและรูปแบบของพฤติกรรมที่ไม่ได้ป้องกันโรค

โดยเฉพาะแต่ผลของการปฏิบัตินั้นสามารถที่จะป้องกันโรคได้ เมื่อมีอาการเจ็บป่วยไม่สบาย ประชาชนก็จะมีพฤติกรรมระหว่างการเจ็บป่วยที่อาจจะเริ่มตั้งแต่การไม่ปฏิบัติสิ่งใดเลย ปล่อยให้หายไปเอง การปฏิบัติด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยไม่ใช้ยา การรักษาโดยการให้ยาทั้งจากการซื้อยากินเอง การใช้ยาสมุนไพร การไปรับการรักษาพยาบาลกับบุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขทั้งจากภาครัฐและของเอกชนหรือการรักษาแบบพื้นบ้านด้วยพิธีกรรมและทางไสยศาสตร์ ซึ่งพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองระหว่างการเจ็บป่วยของประชาชนนี้ ส่วนใหญ่จะได้รับการรักษาตามระบบการแพทย์แผนปัจจุบันก่อน เมื่อผลของการรักษาไม่ได้ผลหรือ สิ้นสุด ประชาชนก็จะกลับมาสู่ สังคมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งในด้านพุทธศาสตร์ ไสยศาสตร์ ตลอดจนกายภาพบำบัดที่มีให้อยู่ในชุมชนรับไปปฏิบัติควบคู่ไปกับการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบัน และเมื่อประชาชนหายเป็นปกติแล้วประชาชนก็จะมี พฤติกรรม หลังการเจ็บป่วยที่มีตั้งแต่การปฏิบัติตัวตามปกติเหมือนกันกับก่อนการเจ็บป่วย การปฏิบัติด้วยวิธีต่าง ๆ โดยไม่ใช้ยาหรือการรักษาตัวเองต่ออีกระยะหนึ่งจนกว่าจะมั่นใจว่าร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรงเหมือนเดิม โดยพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนในระยะต่าง ๆ นี้ ก็จะเป็นตัวแบบของการเรียนรู้ทางสังคมที่สำคัญของประชาชนต่อไป

งานวิจัยเกี่ยวกับชาวประมง

ชุดิมา จินดาพล (2544) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องศักยภาพในการพึ่งตนเอง: กรณีศึกษา ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา วิชยานิพนธ์เรื่องนี้ เป็นการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยผู้ศึกษาใช้ระเบียบวิธี วิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตำบลเกาะยาวน้อย อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา โดยมีกลุ่มตัวอย่างดังนี้ คือ สมาชิกชมรมชาวประมงพื้นบ้านตำบลเกาะยาวน้อย นักพัฒนาองค์กร พัฒนาเอกชน ข้าราชการท้องถิ่น และประชาชนทั่วไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ประวัติ และสภาพความเป็นอยู่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตำบล เกาะยาวน้อย 2) ประวัติและความเป็นมาในการจัดตั้งชมรมฯ 3) รูปแบบและวิธีการในการ ดำเนินงานของชมรมฯ 4) ปัญหา อุปสรรค และวิธีการแก้ไขของชมรมฯ และ 5) ศักยภาพใน การพึ่งตนเองของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตำบล เกาะยาวน้อย ผลการศึกษามีดังนี้ 1) ประวัติและสภาพความเป็นอยู่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตำบลเกาะยาวน้อย พบว่า ชุมชนเกาะยาวน้อยเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2328 โดยการอพยพมาทางเรือใบของชาวไทยมุสลิมจากจังหวัดตรัง 2) ประวัติและความเป็นมาในการจัดตั้งชมรมฯ พบว่า มีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาทรัพยากรชายฝั่งในอ่าวพังงาเสื่อมโทรม และการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน 3) รูปแบบและวิธีการในการดำเนินงานของชมรมฯ พบว่า ชมรมฯ มีคณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการดำเนินงานโดยคัดเลือกจาก

สมาชิกที่มีความพร้อมและมีความรู้ความสามารถในการดำเนินงาน โดยมีวัตถุประสงค์และ
กิจกรรมที่สำคัญของชมรมฯ ได้แก่ กองทุนต่าง ๆ, กิจกรรมการอนุรักษ์, การรณรงค์และเผยแพร่
4) ปัญหาอุปสรรค และวิธีการ แก้ไขของชมรมฯ พบว่า ชมรมฯ มีทั้งปัญหาภายในของชมรมที่ไม่
สามารถขยายฐานของชมรมฯ ได้ และศักยภาพของผู้นำ กรรมการและสมาชิกที่ยังต้องพัฒนาต่อไป
และปัญหานอกที่ที่เกิดจากคน ในชุมชนที่ทำการประมงวนลากวนรุน รัฐ นักวิชาการ และ
สื่อมวลชน เป็นต้น และ 5) ศักยภาพ ในการพึ่งตนเองของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านตำบล
เกาะขวาน้อย พบว่า ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านมี ทุนทางสังคมที่จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้
อันได้แก่ ผู้นำ ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์การชุมชน และเครือข่าย วัฒนธรรมท้องถิ่น ปราชญ์ชุมชน
สถาบันทางสังคม และเทคโนโลยีท้องถิ่น ยกเว้น ทุนทางทรัพยากรซึ่งเป็นทุนที่สำคัญ ที่ชุมชน
ต้องการให้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่ง กลับมาเป็นทุนทางสังคมของชุมชนชาวประมง
พื้นบ้าน ซึ่งจะนำชุมชนชาวประมงพื้นบ้านสามารถ พึ่งตนเองได้

อมร โมสิกมาศ (2544) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อ
ความคิดเห็นของชาวประมงในการฟื้นฟู ป่าไม้ในพื้นที่ดินงอกใหม่บ้านแหลม อำเภอบ้านลาด
จังหวัดนครศรีธรรมราช การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของ
ชาวประมงบ้านแหลม อำเภอบ้านลาด จังหวัดนครศรีธรรมราช และทำการ วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อ
ความคิดเห็นในการฟื้นฟูป่าไม้ในพื้นที่ดินงอกใหม่ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธี
สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือ ตัวแทนครัวเรือน จำนวน 187 ครัวเรือน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์
ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าโคสแควร์ ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ผลการศึกษาพบว่า
หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 44.36 ปี การศึกษาส่วนใหญ่ระดับประถมศึกษา
มีประสบการณ์ในการประกอบ อาชีพเฉลี่ย 24.19 ปี ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาเดิมในพื้นที่และไม่มี
อาชีพรอง มีรายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 129,327.28 บาทต่อปี ชาวประมงส่วนใหญ่ ไม่ได้เป็น
สมาชิกกลุ่มทางสังคม แต่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการป่าไม้ แหล่งข่าว สารที่สำคัญที่สุดคือโทรทัศน์
ส่วนใหญ่มีความเชื่อถือต่อผู้นำชุมชน และมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องระบบนิเวศป่าชายเลนเป็น
อย่างดี แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้รับ การส่งเสริมจากองค์กรภายนอกและไม่ได้รับผลประโยชน์จากพื้นที่
โครงการ ด้านความคิดเห็นต่อการฟื้นฟูป่าไม้ พบว่า ชาวประมงส่วนใหญ่เห็นด้วย กับการฟื้นฟู
ป่าไม้พื้นที่ดินงอกใหม่ ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นอย่างมีนัย สำคัญ ได้แก่ ภูมิปัญญา
การได้รับข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจในระบบ นิเวศป่าชายเลน ดังนั้น ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้
ข่าวสารและการเสริมสร้าง ความรู้ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของป่าชายเลนให้มากขึ้น
โดยเน้น กลุ่มชาวประมงที่มีภูมิลำเนาเดิมในพื้นที่เป็นเป้าหมายสำคัญต่อไป

ณรงค์ชัย เจริญรุจิทรัพย์ (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวประมง

ทะเลพื้นบ้านในการจัดการประมงโดยชุมชน : กรณีศึกษาอ่าวปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช
 ทำการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคม และการประกอบอาชีพประมงของชาวประมงทะเลพื้นบ้าน
 ใน บริเวณอ่าวปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการจัดการประมง และ
 ปัจจัย ที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการประมง ได้เก็บข้อมูลจากครัวเรือนประมง
 ทะเล พื้นบ้าน จำนวน 295 ครัวเรือน จากครัวเรือนประมงทะเลพื้นบ้านทั้งสิ้น 1,272 ครัวเรือน
 โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่าง จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนประมงทะเลพื้นบ้านมีสภาพเศรษฐกิจ และ
 สังคมที่ใกล้เคียงกับครัวเรือนประมงทะเลพื้นบ้านทั่วไป เช่น มีการศึกษาอยู่ในเกณฑ์ต่ำ รายได้จาก
 การทำประมงเป็นรายได้หลักของครัวเรือน มีการออมน้อยเนื่องจากรายได้จำกัด มีหนี้สิน ผูกพันกับ
 นายทุนในท้องถิ่น เป็นต้น ในด้านการประกอบอาชีพประมง จะใช้เรือหางยาวที่มีความยาวเฉลี่ย
 8 เมตร และใช้เครื่องมือทำการประมงขนาดเล็กที่มีประสิทธิภาพในการจับไม่สูงมากนัก เช่น ขอบึก
 โพงพาง แร้วปู อวนลอยกุ้ง และอวนจมปู และมีบางครัวเรือนใช้เครื่องมือทำ การประมงที่มี
 ประสิทธิภาพสูงขึ้น ได้แก่ อวนรุนและอวนลากคานด่าง ในด้านความตระหนักของชาวประมง
 ทะเลพื้นบ้าน ที่มีต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการประมง พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากใน
 อดีตที่ผ่านมาชาวประมงทะเลพื้นบ้านไม่มีประสบการณ์ ในการมีส่วนร่วมในการจัดการประมง
 สำหรับการรับรู้ข่าวสารด้านการประมง การเป็นสมาชิกกลุ่ม กิจกรรมต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมใน
 การจัดการประมงโดยชุมชนของชาวประมงทะเลพื้นบ้านนั้น อยู่ในระดับต่ำ จากการศึกษา
 ความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ กับการมีส่วนร่วมในการจัดการประมงโดยชุมชน โดยใช้
 สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของ Pearson พบว่า การรับรู้ข่าวสารด้านการประมงและการเป็น สมาชิก
 กลุ่ม เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงทะเลพื้นบ้านในการจัดการ ประมงโดย
 ชุมชน ดังนั้นในการพัฒนาไปสู่ระบบการจัดการประมงโดยชุมชนนั้น จะต้องมีการปรับปรุง ระบบ
 การเผยแพร่ข่าวสารด้านการประมงให้มีประสิทธิภาพ และกระตุ้นชาวประมงทะเลพื้นบ้าน ร่วมกัน
 ทำกิจกรรมกลุ่มให้มากขึ้นกว่าในปัจจุบัน

กรณี หิริญวรชาติ (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของ
 ชุมชนชาวประมงมุสลิม ชุมชนแสนสุข จ.สงขลา การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์ (1) เพื่อศึกษาลักษณะ
 ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยทั่ว ๆ ไปของชาวประมงมุสลิม ชุมชนบ้านปากบางเล
 (2) เพื่อศึกษาว่าการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชาว ประมงมุสลิมมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไป
 เป็นระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์หรือไม่ อย่างไร (3) ปัจจัยทาง เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม
 วัฒนธรรมจากภายนอกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจ ของชุมชนหรือไม่
 (4) หลักความเชื่อของศาสนาอิสลามทำให้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมชะลอตัว
 หรือไม่ โดยมีสมมุติฐานหลักว่า (1) ปัจจัยการขยายตัวของอำนาจและกลไกรัฐ ปัจจัยการขยายตัว

ของ พัฒนาการเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ปัจจัยทางด้านสภาพนิเวศน์วิทยาของชุมชน มีผลกระทบต่อการจัดระเบียบทาง เศรษฐกิจของชุมชน (2) ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมเมืองและชนบททำให้เกิดการพึ่งพากันมากขึ้นและก่อให้เกิด การสะสมทุนทรัพย์ เศรษฐกิจแบบยังชีพมีการปรับเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์มากขึ้น มีความแตกต่างทาง เศรษฐกิจระหว่างชาวบ้านมากขึ้น และสมมุติฐานย่อยว่า (1) ความเชื่อทางศาสนาอิสลามมีผลต่อการปรับวิถี ชีวิตของชาวประมงมุสลิม (2) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้าไปในสังคมชนบททำให้ ประชาชนยอมรับวัฒนธรรมของสังคมเมืองมาประพติดปฏิบัติทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ แนวคิดสำคัญที่ใช้ในการศึกษามี 2 ประการคือ (1) แนวคิดเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม (2) แนวคิด โครงสร้างหน้าที่พบว่า การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจของชาวประมงมุสลิมบ้านบางเตเป็นผลมาจากปัจจัย 5 ประการ (1) สภาพนิเวศน์วิทยาของชุมชน (2) การเพิ่มขึ้นของประชากร (3) ความเชื่อทางศาสนาอิสลาม (4) การขยายตัวและอำนาจและกลไกรัฐ (5) การขยายตัวของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ข้อจำกัดทางสภาพนิเวศน์วิทยา การเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายตัวของอำนาจและกลไกรัฐ และการขยายตัวของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของชุมชนคือเศรษฐกิจแบบยังชีพ โดยยึดหลักศีลธรรม เปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น คิดถึงเหตุผลตามหลักเศรษฐศาสตร์ หวังผล ถ้าไร ส่งผลให้แบบแผนชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปหลายประการ เช่น การเกิดอาชีพที่หลากหลายยิ่งขึ้น เงินตรามีความสำคัญต่อชีวิตมากขึ้น วิถีชีวิตถูกเชื่อมโยงกับกลไกของตลาดในเกือบทุกขั้นตอนการ ผลิตและการบริโภค อย่างไรก็ตามค่านิยมในชุมชนซึ่งมีพื้นฐานจากหลักศาสนาอิสลามที่เน้นความเพียงพอในการ กินอยู่ร่วมกัน การพึ่งพากันมากกว่าคนร่ำรวยของปัจเจกชนหรือการแสวงหาผลกำไรจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ค่านิยมเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาระบบศีลธรรมของชุมชนไว้ได้และได้ช่วยชะลอไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นรวดเร็วเกินไป ชุมชนแห่งนี้จึงมีการจัดระเบียบแบบทวิลักษณ์อยู่ในตัวเอง

วรเอก เนตินิยม (2542) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวประมงพื้นบ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่ที่ 10 ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนและผลกระทบ ต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวประมงพื้นบ้าน ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และการตรวจ สอดสถิติของทางราชการ ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ ที่พบในหมู่บ้านทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ เกิดขึ้น อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลน โดยใช้กลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ ผู้ ประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้าน หมู่ 10 ต.บางขุนไทร จำนวน 140ครัวเรือน การเก็บรวบรวม ข้อมูลใช้การศึกษาจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกอย่างไม่เป็นทางการ และการนำเสนอ

ข้อมูลเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ชุมชนประมงพื้นบ้านเป็นชุมชนที่มีลักษณะความผูกพันทางเครือญาติสูง การดำรงชีวิตดั้งเดิมมีลักษณะพึ่งพาการใช้ประโยชน์ของป่าชายเลนสูง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชายเลนที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดผลกระทบในด้านต่าง ๆ เช่น ด้าน สังคม สภาพความสัมพันธ์ในครอบครัว และบทบาทของคนในครอบครัว ต่อสังคมเปลี่ยนไปอย่างเห็น ได้ชัดเจนด้านเศรษฐกิจ การใช้ผลประโยชน์ทางทรัพยากรในป่าชายเลนทำได้น้อย ทำให้ชาวประมง พื้นบ้านต้องมีรายจ่ายชนิดใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นและทำมาหากินไกลขึ้น ภาวะหนี้สินก็ยิ่งมากขึ้น ข้อเสนอแนะ การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมควรมีการประสานงานระหว่างองค์กร ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรบริหารระดับตำบล เจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ประมง องค์กรชุมชน และนักวิชาการ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและการพัฒนาแบบยั่งยืน

เมธี จันทโรปรกรณ์ (2541) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นของชาวประมงพื้นบ้านและชาวประมงอวนรุนต่อสิทธิประมงชายฝั่ง: กรณีศึกษา จังหวัดสุราษฎร์ธานี การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็น และปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นของชาวประมงพื้นบ้านและชาวประมงอวนรุนต่อสิทธิประมงชายฝั่ง ในพื้นที่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี วิธีการศึกษาได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจในการศึกษาความคิดเห็น และปัจจัย ที่มีผลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับสิทธิประมงชายฝั่ง และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้นำกลุ่ม ชาวประมง ขอบเขตการศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานี การเก็บข้อมูลได้สัมภาษณ์และวัดความรู้ ความคิดเห็นของชาวประมงกลุ่มทำการประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและอวนรุน กลุ่มละ 100 ตัวอย่าง รวม 300 ตัวอย่าง การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นใช้การ วิเคราะห์ความผันแปร และการวิเคราะห์การจำแนกหมู่ ผลการศึกษาพบว่า ชาวประมงกลุ่มทำการประมง และกลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ร้อยละ 54.0 มีความเห็นเชิงสนับสนุนต่อสิทธิประมงชายฝั่งในระดับสูง กลุ่มอวนรุน ร้อยละ 70.0 มีความเห็นเชิงสนับสนุนต่อสิทธิประมงชายฝั่งในระดับปานกลาง ปัจจัยที่ มีผลต่อความคิดเห็นเรื่องสิทธิประมงชายฝั่งที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 คือ ลักษณะ อาชีพทางการประมง ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรประมงและการจัดการ และ ความรู้เกี่ยวกับหลักการของสิทธิประมงชายฝั่ง โดยชาวประมงกลุ่มทำการประมงและกลุ่ม เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำมีความคิดเห็นในเชิงบวกต่อสิทธิประมงชายฝั่ง ปัจจัยด้านความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรประมงและการจัดการ และความรู้ เกี่ยวกับหลักการของสิทธิประมงชายฝั่งมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความคิดเห็นเรื่อง สิทธิประมงชายฝั่ง เมื่อพิจารณาความรู้เกี่ยวกับหลักการของสิทธิประมงชายฝั่ง พบว่า สองในสามของชาวประมงกลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับหลักการของสิทธิประมงชายฝั่ง ในระดับปานกลางถึงต่ำ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเผยแพร่ความรู้ให้ชาวประมงได้รับทราบ และเข้าใจก่อนที่จะนำสิทธิประมงชายฝั่งไปใช้ในพื้นที่

แจ่มจิตต์ นิสามณีพงษ์ (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาค้นคว้ามีวัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ในการใช้ยา รูปแบบและแหล่งที่มาของยา การรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางด้าน
 สาธารณสุขและแหล่งข่าวที่ได้รับ และการใช้บริการ แหล่งบริการสาธารณสุขของชาวประมง โดย
 การสัมภาษณ์ชาวประมงที่อาศัยอยู่ในตำบลแสมสาร อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ทุกหลังคาเรือน ๑
 ละ 1 คน จำนวน 110 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิง
 พรรณนา ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชายทั้งหมด และมีอายุเฉลี่ย 34.3 ปี ส่วนใหญ่ มี
 อายุอยู่ในช่วง 30-39 ปี มีสถานภาพสมรสเป็นส่วนใหญ่ ระดับการศึกษาส่วนใหญ่จบชั้น ป.1-ป.7
 ส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่า 6,000 บาทต่อเดือน คิดเป็นรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 4,677 บาทต่อเดือน ทุกคน
 ระบุว่ามีการใช้ยาเพื่อการรักษาโรคในรอบปีที่ผ่านมา ชนิดของยาที่ใช้มักเรียงตามลำดับ ขณะอยู่
 บนเรือ ได้แก่ ยาแก้โรคกระเพาะ ยาแก้หวัด ยาแก้ปวดลดไข้และยาชุดแก้ยอก กลุ่มตัวอย่างส่วน
 ใหญ่จะได้รับยาเหล่านี้จากร้านขายยา ยกเว้นยาปฏิชีวนะ ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับ จากคลินิก กลุ่ม
 ตัวอย่างส่วนใหญ่ตัดสินใจใช้ยาด้วยตนเอง ได้รับการแนะนำวิธีการใช้ยาจากคน ขายยา และมีการ
 ใช้เครื่องมือชั่งก้างด้วย การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประมง พบว่า ทุกคนเคยรับรู้ข่าวเรื่องโรคเอดส์
 และยาบ้า แหล่งข่าวที่ได้รับส่วนใหญ่ได้รับจากโทรทัศน์ การใช้บริการเมื่อเจ็บป่วยจากแหล่ง
 บริการ สาธารณสุขพบว่าส่วนใหญ่ไปใช้บริการจากร้านขายยาเป็นอันดับแรก เพราะระยะทางใกล้
 อันดับสอง คือ คลินิก เพราะระยะทางใกล้และบริการดี และอันดับสาม ไปโรงพยาบาลเมื่อมีอาการ
 ป่วยรุนแรงเท่านั้น ผลการศึกษานี้ทำให้ทราบรูปแบบการใช้ยาของชาวประมง ซึ่งจะมีประโยชน์
 สำหรับการวางแผน และเป็นแนวทางในการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาแก่ชาวประมงต่อไป

วันทนา เจนกิจ โกศล (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องทัศนคติของชาวประมงพื้นบ้านที่มี
 ต่อการจัดการประมง โดยชุมชน: กรณีศึกษาบ้านไม้รูด ตำบลไม้รูด อำเภอลองใหญ่ จังหวัดตราด
 ในการศึกษาทัศนคติของชาวประมงพื้นบ้านไม้รูดที่มี ต่อการจัดการประมงโดยชุมชนนั้น พบว่า
 บ้านไม้รูดมี ครั้วเรือนประมงเกินกว่าครึ่งหนึ่ง ตั้งบ้านเรือนอยู่ตาม ฝั่งคลองไม้รูดที่ไหลผ่าน
 หมู่บ้านออกสู่ทะเล ครั้วเรือน ประมงบางส่วนทำการเพาะเลี้ยงปลาในกระชังเป็นอาชีพเสริม
 เครื่องมือประมงที่ใช้ได้แก่ อวนลอยกุ้ง อวนจมปู ลอบปู ซึ่งเป็นเครื่องมือขนาดเล็ก และอวนลากกุ้ง
 ซึ่งเป็น เครื่องมือที่สามารถจับสัตว์น้ำหน้าดินได้มาก ทั้ง 2 กลุ่มเครื่องมือทำการประมงบริเวณ
 ชายฝั่งในแหล่งเดียวกัน จึงเกิดข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มเครื่องมือเสมอ ทัศนคติ ของชาวประมง
 พื้นบ้านที่มีต่อการจัดการประมงโดยชุมชนนั้น พบว่าชาวประมงร้อยละ 67.5 มีทัศนคติต่อการ
 จัดการประมง โดยชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อทดสอบทัศนคติของชาว ประมงที่เป็นสมาชิก
 ของกลุ่มพัฒนาประมงพื้นบ้าน กับชาวประมงที่ไม่ได้เป็นสมาชิกฯ พบว่าชาวประมงที่เป็นสมาชิกฯ
 มีระดับทัศนคติต่อระบบนี้ดีกว่าชาวประมงที่ไม่ได้เป็น สมาชิกฯ แตกต่างกันอย่างน้อยสำคัญทาง
 สถิติ ณ ระดับ ความเชื่อมั่นร้อยละ 99.0 และพบว่าทัศนคติที่มีต่อระบบนี้ มีความสัมพันธ์กับ

การรวมกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับความเชื่อมั่น ร้อยละ 99.9 เมื่อทดสอบทัศนคติของชาวประมงที่ใช้ เครื่องมือประมงเพียงชนิดเดียว กับชาวประมงที่ใช้ เครื่องมือประมงมากกว่า 1 ชนิด พบว่ามีความแตกต่างกัน เพียงความคิดเห็นที่มีต่อระบบนี้เท่านั้น โดยชาวประมงที่ใช้เครื่องมือมากกว่า 1 ชนิด มีความคิดเห็นที่ดีกว่าพวก ใช้เครื่องมือเพียงชนิดเดียว นอกจากนี้ชาวประมงที่เคย รับรู้ข่าวสารเครื่องการจัดการประมง โดยชุมชนมีทัศนคติ ที่ดีกว่า ชาวประมงที่ไม่เคยรับรู้ข่าวสาร โดยแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ และมีความสัมพันธ์ระหว่าง การรับรู้ ข่าวสารเรื่องนี้กับทัศนคติที่มีต่อระบบนี้อย่างมีนัย สำคัญ ณ ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 99.9 ดังนั้นการให้ ข่าวสารที่มากขึ้น อีกทั้งส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรม ร่วมกันที่เป็นประโยชน์แก่ หมู่บ้านของตน ก็จะสามารทำให้ ชาวประมงมีทัศนคติที่ดีขึ้นได้

เฉลิมศรี อรรถนกุล (2538) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องความรู้ทัศนคติ และแนวปฏิบัติของ ชาวประมงต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ในทะเลสาบสงขลา: กรณีศึกษาชาวประมงขนาดเล็ก ตำบลทูลุด อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้ ทัศนคติ และแนวปฏิบัติของชาวประมงต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ประมงในทะเลสาบสงขลา ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ทัศนคติ และแนวปฏิบัติ ตลอดจนเปรียบเทียบความรู้ ทัศนคติ และ แนวปฏิบัติของชาวประมงต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงใน ทะเลสาบสงขลา โดยเปรียบเทียบ ตามตัวแปรเพศ อายุ ระดับ การศึกษา รายได้เฉลี่ย/เดือน และระยะเวลาที่ประกอบอาชีพประมง กลุ่มตัวอย่าง คือ หัวหน้าครัวเรือนประมงที่มี ภูมิลำเนาอยู่ในเขตตำบลทูลุด อำเภอสิงหนคร จังหวัด สงขลา จำนวน 84 ราย โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย เครื่องมือ ที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างขึ้น การวิเคราะห์ความรู้ ทัศนคติ และแนวปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่าง ได้ วิเคราะห์เป็น 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ ความรู้ ทัศนคติ และแนวปฏิบัติเป็นรายข้อ และการวิเคราะห์โดย พิจารณาจาก คะแนนรวมของความรู้ ทัศนคติ และแนวปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่าง วิเคราะห์ ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ทัศนคติ และแนวปฏิบัติ และหาสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ ระหว่างความรู้ ทัศนคติ และแนวปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่างต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ประมงใน ทะเลสาบสงขลา ผลการศึกษาเกี่ยวกับความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ประมงในทะเลสาบสงขลา เมื่อพิจารณาความรู้เป็นรายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับการรักษาสภาพแวดล้อมของ ทะเลสาบสงขลามากที่สุดและเมื่อพิจารณาคะแนนรวมของความรู้ ของกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัย พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความรู้ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา อยู่ในระดับดี และระดับพอใช้เป็นจำนวนเท่ากัน ผลการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างต่อการ อนุรักษ์ ทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา เมื่อพิจารณา ทัศนคติเป็นรายข้อพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติ เห็นด้วย มากที่สุดเกี่ยวกับบทบาทของสถานศึกษาและสื่อมวลชนในการ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่

ชาวประมง เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ประมงในทะเลสาบสงขลา และเมื่อพิจารณาจากคะแนนรวมของ ทักษะคิดของกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่าง ส่วนมากมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงในทะเลสาบ สงขลาอยู่ในระดับที่ดี ผลการศึกษาเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่างในการ อนุรักษ์ทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา เมื่อพิจารณาแนว ปฏิบัติเป็นรายข้อพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง มากที่สุดในเรื่องการใช้เครื่องมือประมงจับสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลา โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนมากใช้เครื่องมือประมง ที่ไม่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์น้ำในทะเลสาบ สงขลา และเมื่อพิจารณาจากคะแนนรวมแนวปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีแนวปฏิบัติ อยู่ในระดับดี ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ทักษะคิด และ แนวปฏิบัติของกลุ่มตัวอย่างพบว่า ความรู้กับทัศนคติ และ ทักษะคิดกับแนวปฏิบัติมีความสัมพันธ์กันในระดับปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ สหสัมพันธ์ (r) = 0.44 และ 0.42 ตามลำดับ ส่วนความรู้ กับแนวปฏิบัติ ผลการวิจัยพบว่ามีความสัมพันธ์กันในระดับต่ำ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) = 0.29 และผลการวิเคราะห์ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ พหุคูณระหว่างความรู้ ทักษะคิด และแนวปฏิบัติ โดยให้แนว ปฏิบัติเป็นตัวเกณฑ์ ความรู้ และทัศนคติเป็นตัวพยากรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ความรู้และทัศนคติทำนายแนวปฏิบัติได้ ประมาณ 19 เปอร์เซ็นต์ ($R = 0.44$ และ $R = 0.19$) ผลการเปรียบเทียบความรู้ ทักษะคิด และแนวปฏิบัติของ กลุ่มตัวอย่างต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ไม่แตกต่างกันตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้เฉลี่ย/ เดือน และระยะเวลาที่ประกอบ อาชีพประมง กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติแตกต่างกัน ตามระดับ การศึกษาและรายได้เฉลี่ย/เดือน แต่ทัศนคติไม่แตกต่างกันตาม เพศ อายุ และระยะเวลาที่ประกอบอาชีพประมง กลุ่มตัวอย่างมี แนวทางปฏิบัติแตกต่างกันตาม รายได้เฉลี่ย/ เดือน แต่แนวปฏิบัติไม่แตกต่างกันตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา และระยะเวลา ที่ประกอบอาชีพประมง ผลการเปรียบเทียบความรู้ ทักษะคิด และแนวทางปฏิบัติ ระหว่างกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรม การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำลงในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านคูชุดพบว่า ความรู้และทัศนคติของทั้ง 2 กลุ่มไม่แตกต่างกัน แต่ แนวปฏิบัติในการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงแตกต่างกัน

สถิตพงศ์ บุญมีสุวรรณ (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการแสวงหาสารสนเทศทางการประมงของชาวประมงทะเลพื้นบ้าน อำเภอลองใหญ่ จังหวัดตราด การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการแสวงหาสารสนเทศทางการ ประมงในด้านวัตถุประสงค์ เนื้อหา ขั้นตอน รูปแบบ และแหล่งสารสนเทศ ที่ใช้ตลอดจนปัญหาของชาวประมงทะเลพื้นบ้าน อำเภอลองใหญ่ จังหวัดตราด ผลการวิจัยพบว่า ในด้านวัตถุประสงค์ ชาวประมงทะเลพื้นบ้านมีวัตถุประสงค์ในการแสวงหา

สารนิเทศมากที่สุด คือ เพื่อต้องการช่วยให้มีราย ได้เพิ่มขึ้น เนื้อหาสารนิเทศที่ชาวประมงจำนวนมากที่สุด แสงหามี 5 เรื่อง คือ 1. สภาพอากาศ 2. ราคาน้ำมัน 3. ราคาสัตว์น้ำ แนว โนม์การตลาด 4. วิธีการจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพ 5. เครื่องมือจับสัตว์ น้ำ ลำดับขั้นตอนที่ใช้กันมากที่สุดใน การแสวงหาสารนิเทศเรียงตามลำดับ คือ 1. ใช้ประสบการณ์ ความคิดของตนเอง 2. แสงหา สารนิเทศอย่างไม่เป็นทางการจากผู้ใกล้ชิด 3. รวบรวมและนำสารนิเทศไปใช้ รูปแบบสารนิเทศที่ ชาวประมงทะเลพื้นบ้านจำนวนมากที่สุดแสงหามี 2 รูปแบบ คือ 1. การรับคำแนะนำปรึกษาจาก ผู้รู้ 2. ข่าวโทรทัศน์ แหล่งสารนิเทศที่ชาว ประมงทะเลพื้นบ้านจำนวนมากที่สุดใช้ในการแสวงหา สารนิเทศทางการประมง มี 4 แหล่ง คือ 1. ประสบการณ์ ความคิดของตนเอง 2. เพื่อนบ้าน 3. เพื่อน ชาวประมง 4. ญาติ นอกจากนี้ยังพบว่า การแสวงหาสารนิเทศทาง การประมงของชาวประมงทะเล พื้นบ้าน อันได้แก่ เนื้อหา รูปแบบ แหล่ง สารนิเทศที่ใช้ ส่วนใหญ่ไม่มีความสัมพันธ์กับ ลักษณะเฉพาะบุคคล (อายุ ระดับการศึกษา และการเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพประมง) และ วัตถุประสงค์ใน การแสวงหาสารนิเทศทางการประมง ปัญหาที่ชาวประมงทะเลพื้นบ้านประสบ ในการแสวงหาสารนิเทศมากที่สุด คือ เสียค่าใช้จ่าย (เงิน) สูง

อนัญญา เณรจิตต์ (2535) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ป่าชายเลนต่อสภาพทาง สังคมและเศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้าน ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้าน อีเทพ ตำบลบางชัน อำเภอลำลูกเกด จังหวัดจันทบุรี การศึกษา ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่า ชายเลน ต่อสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้านศึกษา เฉพาะกรณีหมู่บ้านอีเทพ ตำบลบางชัน อำเภอลำลูกเกด จังหวัด จันทบุรี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ป่าชายเลนและผลกระทบต่อสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ของชาวประมงพื้นบ้านที่มีวิถีชีวิตที่ พึ่งพาอยู่กับป่าชายเลน ตลอดจนการปรับตัวของชาวประมงในสภาวะการเปลี่ยนแปลง ดังกล่าว ใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยอาศัยกรอบทฤษฎี ทางสังคมเป็นพื้นฐานในการทำ ความเข้าใจ ต่อปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลง หากความสัมพันธ์ของบริบททางสังคม รวมถึง เป็นกรอบวิธี การศึกษารวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล กลุ่มประชากรศึกษาคือกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำการประมง พื้นบ้าน บ้านอีเทพจำนวน 35 ครัวเรือน การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้การศึกษาจากเอกสาร และ การเก็บข้อมูลภาคสนามที่เน้น วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ อย่างไม่เป็นทางการเป็นหลัก ทั้งนี้การนำเสนอข้อมูลเป็นเชิงพรรณนา จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ชุมชนประมงเป็นชุมชนที่มีลักษณะ ความผูกพันทางเครือญาติสูงการดำรงชีวิตแต่ดั้งเดิมมีลักษณะ ที่พึ่งพาการใช้ประโยชน์ของป่าชายเลนสูง และเนื่องจากชุมชนนี้ มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับ พ่อค้าภายนอกชุมชนมานานับ 100 ปี ทำให้ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงใน ลักษณะ ที่ต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไป จนถึงในช่วงที่เริ่มมีเรือเครื่อง ทำให้การติดต่อกับสังคม

ภายนอกมีความสะดวกและรวดเร็วขึ้น ชุมชนบ้านอิเทพเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ป่าชายเลน เมื่อมีการสัมปทานป่าช่วงปี 2514-2529 ต่อเนื่องมาสู่ช่วง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งในช่วงปี 2529 ถึงปัจจุบัน มีผลให้ป่าชายเลนซึ่งเป็นทรัพยากรหลักในการดำรงชีพของ ชาวประมงพื้นบ้านแถบนี้มีการเปลี่ยนแปลงสูงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมากอันส่งผลกระทบต่อสภาพทางสังคม ความ เป็นอยู่ของชาวประมงที่มีลักษณะที่พึ่งพิงกับสังคมภายนอก มากขึ้นและระบบการควบคุมและ บบาทของสมาชิกเปลี่ยนแปลง ไปเนื่องจากระบบการผลิตที่มีการแข่งขันที่สูงขึ้น ระบบเครือญาติ และสังคมมีความผูกพันลดลง นอกจากนี้การ เปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าชายเลนไปเป็นนาุ้งมีผลทำให้ ระบบนิเวศป่าชายเลนเปลี่ยนแปลงไป เพราะการทำลาย ป่าชายเลนเท่ากับการทำลายแหล่งอาศัย และแหล่งอาหาร ของสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำที่เป็นทรัพยากรที่ให้รายได้หลัก แก่ชาวประมงพื้นบ้าน มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงลดลง ชาวประมงจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตระบบ การผลิต ให้มีความสอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า ระดับรายได้ของ ชาวประมงมีระดับที่สูงขึ้น เนื่องจากระบบตลาดมีแนวโน้มที่ดีในการให้ระดับราคา แต่ ขณะเดียวกันเมื่อป่าชายเลนหมดสภาพลง สภาพการใช้ ประโยชน์ของป่าลดลงทำให้ชาวประมงมี รายจ่ายที่สูงขึ้น และการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่มีระดับทุนที่สูงขึ้น มีผลให้ชาวประมงมีภาวะ หนี้สินที่สูงขึ้น และการลดลงของ พื้นที่ป่าชายเลนก็ส่งผลให้อาชีพของชาวประมงเปลี่ยนแปลง ไป ด้วยจากอาชีพที่ทำควบคู่ระหว่างอาชีพค้าไม้พื้นและ การประมงเป็นหลักเหลือเพียงอาชีพประมง พื้นบ้านเท่านั้น